Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

UDVIKLING I STØBESKEEN

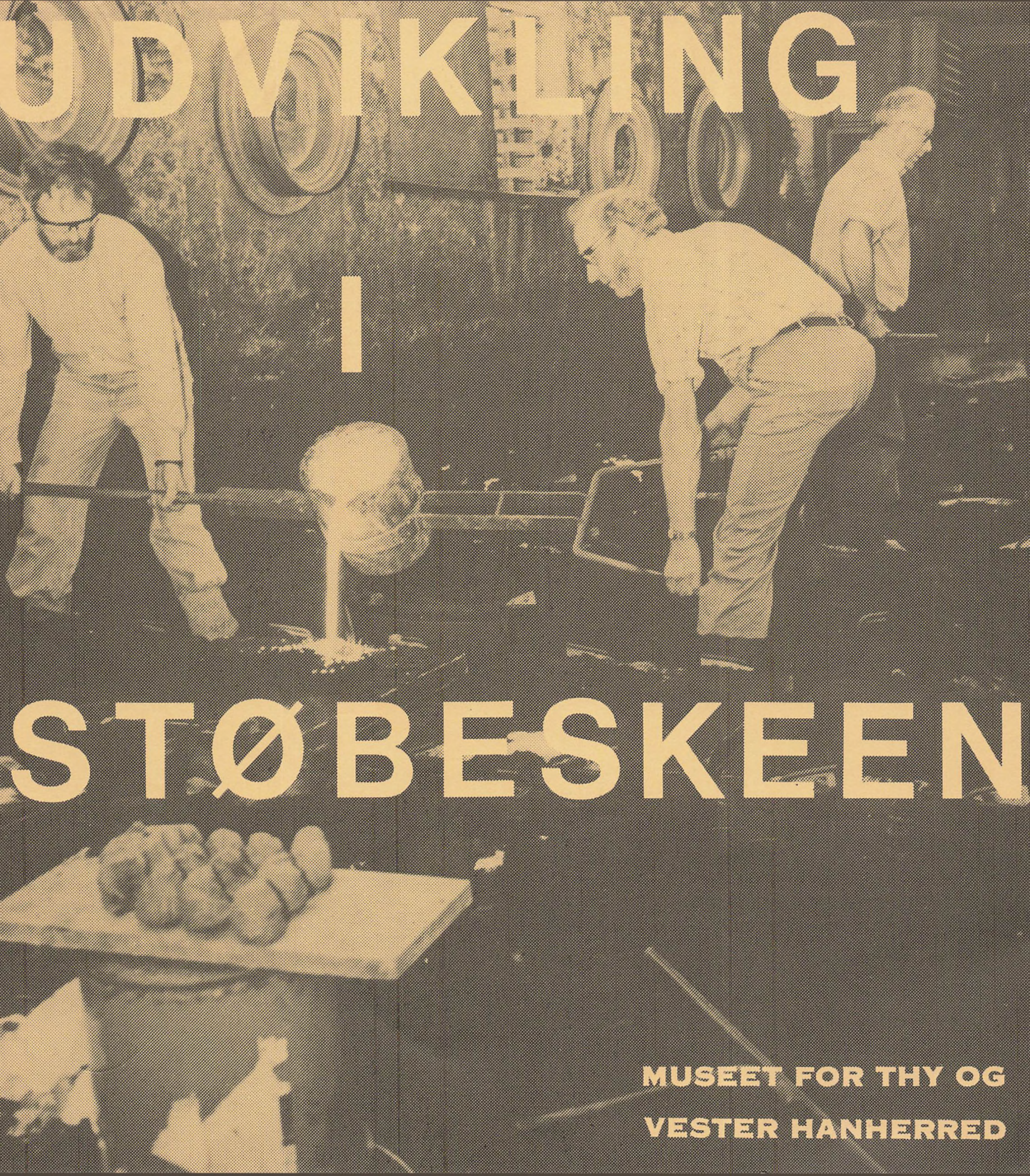

MUSEET FOR THY OG VESTER HANHERRED

UDVIKLING

I

STØBESKEEN

ET LOKALHISTORISK
UNDERVISNINGSMATERIALE

Udgivet af
Museet for Thy og Vester Hanherred

Tekst og tilrettelæggelse:
Svend Sørensen
Erik Holm

Afsnit III og IV
er udarbejdet på grundlag af
Jens Ole Petersens optegnelser

Fotografier:
Per Sowinski

Kort og diagrammer:
Per Kohrtz Andersen

Forsidebillede:
Sundby Jernstøberi

Trykt på
Amtscentralen i Thisted 1981

ISBN: 87-980556-3-1

INDHOLD

Forord ..... s. 4

Thisted 1870-80 ..... s. 5

For fuld damp ..... s. 27

Jernstøberi i Thisted ... s. 37

Sundby Thy jernstøberi .. s. 63

1965 - 75 ..... s. 77

Det gotiske alfabet ..... s. 80

Forord

Om bogen og dens anvendelse

Historie er forandring. - Økonomiske, sociale, kulturelle og politiske forandringer.

"Udvikling i Støbeskeen" handler om nogle af de forandringer, der er sket i Thisted gennem de sidste 100 år. De ting, der er taget med, er hentet hovedsageligt fra det økonomiske og sociale område. Og der har kun været plads til en lille del af det, der er sket på disse områder.

Bogen er en helhed - forhåbenligt ! Men de enkelte afsnit er ikke knyttet nærmere sammen, end de kan læses hver for sig.

Bogen er udarbejdet til historieundervisningen i folkeskolen. I hvert afsnit er der forslag til opgaver. Fælles for de fleste opgaver er, at de er igangsættende mere end de er kontrollerende. Opgaveløsningen har således ikke nogen afgørende betydning for selve læsningen. Men nogle af opgaverne kan være springbræt til en mere konkret bearbejdelse af stoffet.

En del af kildematerialet er skrevet med gotiske typer. For at hjælpe med læsningen af disse tekster er der bagest i bogen et gotisk alfabet.

AFSNIT I

THISTED
1870-80

BROLÆGGEREN &
VÆGTERENS BY

Historie er forandring

Forestil dig, at du om 100 år står på Storetorv og kigger ned i Storegade i Thisted. Hvad vil du mon se ? Biler ? En række betonbygninger ? Nej, det er nok ikke sandsynligt, eller er det ? På 100 år forandrer mange ting sig - udviklingen vil om 100 år måske blive bestemt af ting, som vi i dag slet ikke har fantasi til at forestille os. Hvor meget der kan ske på 100 år, får vi et indtryk af ved at se på billederne herunder. De er taget med cirka 100 års mellemrum og vidner om, at der er sket store forandringer. Ikke kun med huse og gader, men med hele vores tilværelse.

1980

Prøv at se nærmere på de to billeder. Hvilke forandringer er der sket ? Læg f. eks. mærke til:

byggestil og byggematerialer
gadebelysning
antallet af skorstene
befordringsmidler
vejbelægningen
forretningernes salgsmetoder
folks påklædning.

Hvad kan man med større eller mindre sikkerhed udlede om livsformen ud fra disse iagttagelser ? Prøv at udlede noget om:

levestandard
den tekniske udvikling
familiemønster
boligforhold
livsrytme
normer

CA. 1890

Tal

Trap 1875

Indbyggere i 1870: 3552 (Mdkj. 1723 og Kvdkj. 1829)

Byen har et Areal af 845,588 □ Alen, 28 Gader og Stræder, 460 brandforsikkrede Bygninger (i 1837 kun 284), hvoraf 427 i den egentlige By. 6 Veirmøller. Samtlige Bygninger vare i Septbr. 1872 assurerede for 1,430,260 Rd. (1854: 768,630 Rd., 1843: 393,830 Rd.)

Thisted Sogn bestaaer af en Kjøbstadcommune og en Landcommune. Denne sidste, der bestaaer af Byerne Tingstrup, Faartoft og Torp samt nogle Gaarde, vil særskilt blive at beskrive blandt Landsognene.

Af industrielle Anlæg havde Byen i 1871: et Bogtrykkeri, hvorfra udgives „Thisted Avis", flere Kalkbrænderier, et Skibsbyggeri, et Jernstøberi, en Tobaksfabrik, 1 Kradsuldfabrik, 1 Uldspinderi, 1 Mineralvandsfabrik, 3 Ølbryggerier og 1 Brændevinsbrænderi. Byen driver endeel Aal- og Flynderfiskeri, ligesom der optages af Fjorden endeel Kalksteen, der føres til Aalborg og andre Steder for at brændes.

Kreaturholdet i Thisted var den 15de Juli 1871: 118 Heste, 426 Stkr. Hornkvæg, 310 Stkr. Faar og 144 Stkr. Svin.

Ved Communens tvende Skoler er ansat 6 Lærere og 1 Lærerinde; ved Realskolen en Rector og 4 Lærere.

□

Find en by, der i dag har samme størrelse som Thisted i 1870.

Hvor mange indbyggere er der nu i Thisted ?

Hvor mange mennesker var der i gennemsnit i en bygning i Thisted i 1870'erne ?

Hvilke virksomheder, tror du, var nyest i 1871 ?

Thisted Amtsavis 4/2 1873

— I Aaret 1872 er der i Thisted Kjøbstad født af Mdkj. 64, af Kvkj. 56, ialt 120 (deraf uægte 15, dødfødte 3, 2 Par Tvillinger); døde af Mdkj. 51, af Kvkj. 40, ialt 91 (29 flere fødte end døde); konfirmeret af Mdkj. 42, af Kvkj. 43, ialt 85; viet 15 Par. I Thisted Landsogn født af Mdkj. 15, af Kvkj. 4, ialt 19 (deraf uægte 1, dødfødt 1); døde af Mdkj. 5, af Kvkj. 1, ialt 6 (13 flere fødte end døde); konfirmeret af Mdkj. 7, af Kvkj. 7, ialt 14; viet 2 Par.

□

Find i statistisk årbog den gennemsnitlige befolkningstilvækst i hele landet (1871-80).

Var tilvæksten større eller mindre i Thisted ?

Kort

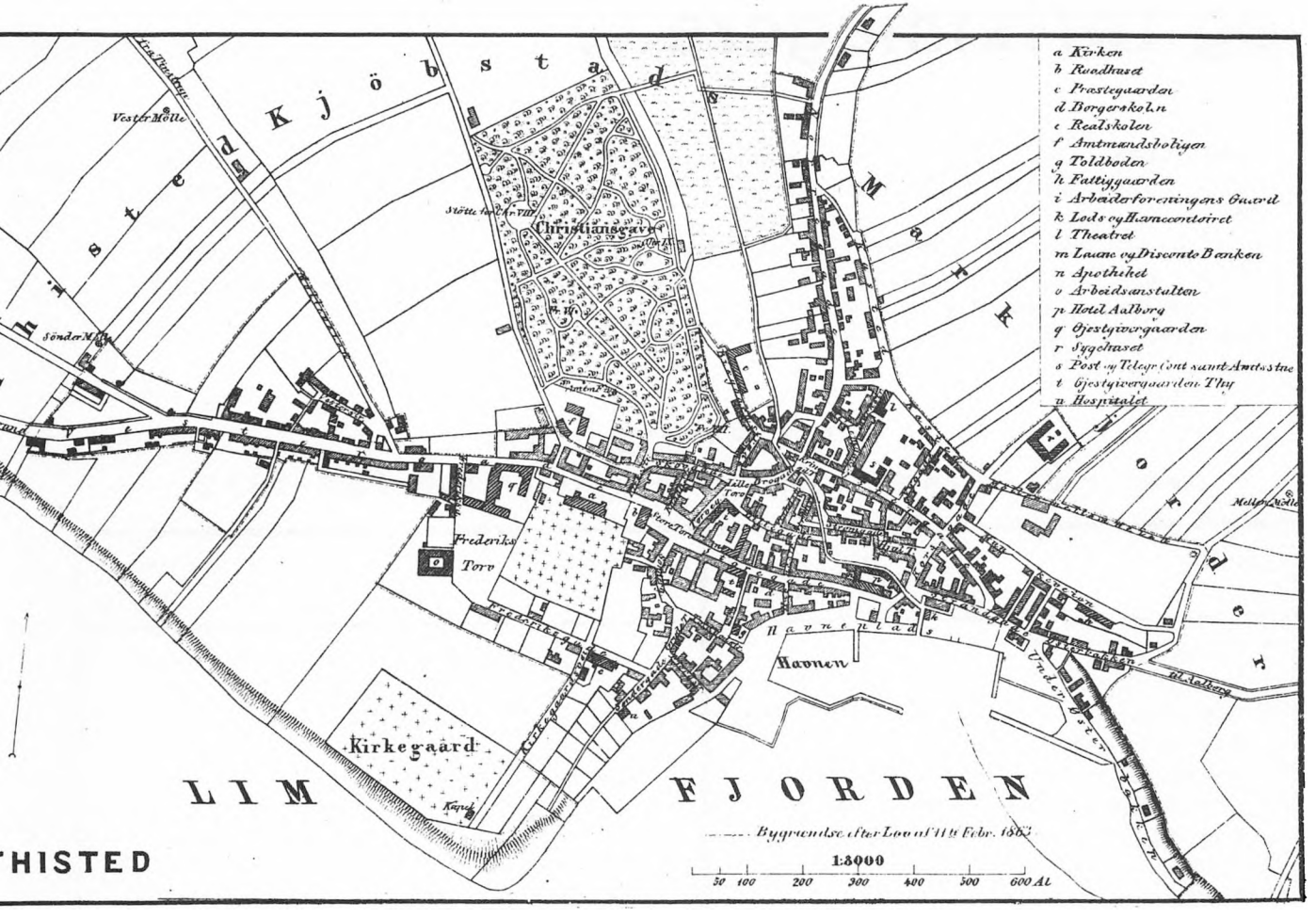

Trap 1875

☐

Find et nyt kort over Thisted, f.eks. fra vejviseren. Skriv de gader op, der også var bebyggede i 1870'erne. Farvelæg disse gader på det nye kort.

Find på kortet de bygninger, der er nævnt på listen i øverste højre hjørne af kortet. Hvilke bygninger eksisterer stadigt ? Hvilke er væk ? Hvilke institutioner har fået en anden beliggenhed ?

Blandt bødkere, garvere og tøffelmagere...

Denne optælling blev foretaget som følge af et ministerielt cirkulære fra d. 11. oktober 1872. Skemaerne skulle udfyldes af "Enhver Arbejdsgiver, der driver en Fabrik eller et Haandværk, naar han til Bedriften anvender Medhjælpere, og ikke blot driver denne ved egen og Familiens Hjælp. Paa Schemaet opføres ikke Tjenestetyende, ej heller Medhjælpere af højere Klasse, saasom Kontorister, Opsynspersonale samt egentlige Teknikere."

FORTEGNELSE
over næringsdrivende i Thisted Kjøbstad 1872

ERHVERV	ANTAL ANSATTE over 18	13-18
6 bagerier	8	4
1 barber	1	
3 bogbinderier	1	2
1 bogtrykkeri	2	3
2 bryggerier	4	
1 brændevinsbrænderi	12	
1 bundtmager	1	
1 bødker		1
4 farverier	6	
5 gartnerier		11
3 garverier	13	4
2 gjødningsfabrikker	1	
1 gjørtler	1	
5 guld-og sølvsmede	2	1
1 jernstøberi	14	
2 kalkbrænderier	2	
1 kradsuldfabrik	29	
3 kobbersmede		
4 kunstdrejere	2	4
1 kaskjetmager	1	2
6 malere	2	2
1 mineralvandsfabrik	2	
4 murere	15	
5 møllerier	5	
6 rebslagere	5	7
6 sadelmagere		2
21 skomagere	27	6
6 skrædere	12	3
5 slagtere	3	1
18 smede	19	7
2 skibstømrere	5	
1 tobaksfabrik	4	11
2 tøffelmagere		
2 tømrere	3	1
2 urmagere	1	1
1 uldspinderi	3	1
3 vognfabrikker	1	3
I A L T	207	77

Et par af virksomhederne var placeret i Thisted landsogn. Tre af virksomhederne havde ansat kvinder: én i et bageri, 6 på et garveri, og 28 af de ansatte på kradsuldfabrikken var kvinder. Fem af de unge på Bendixens tobaksfabrik var under 13 (de skulle sortere og pille blade).

36 af arbejderne havde midlertidig ansættelse ("temporære"). Heraf var de 12 på brændevinsbrænderiet, 8 hos murermestrene og 6 kvinder på et af garverierne.

Selv om det ikke var nødvendigt, er skemaerne alligevel udfyldt af nogle håndværkere, som ikke havde ansatte. Således skrev en håndværker: "Arbejder kun med egne Hænder". Men der har selvfølgelig nok været flere enkeltpersoner, som har arbejdet selvstændigt som håndværker. De har måske ikke været faglærte, men har levet af tilfældigt reparationsarbejde.

Folketællingen 1880

Ud over de erhverv, der nævnes i optegnelsen fra 1872, er der i folketællingen fra 1880 følgende håndværkere i Thisted:

3 blikkenslagere
6 karetmagere
1 lysestøber
1 møllebygger
1 pottemager
1 sejlmager
1 stolemager
1 træskofabrikant

Der var naturligvis andre erhverv end håndværkserhverv. Der var bl.a. vægtere, kreaturhandlere, kludehandlere, høkere og ... 23 værtshusholdere !

☐

Hvad lavede disse håndværkere:

bundtmager, bødker, garver, gørtler og kunstdrejer ?

(brug evt. "Gamle Danske Håndværk" fra Politikens forlag.)

Hvilke af de nævnte erhverv findes ikke længere i Thisted ?

Nævn eksempler på nutidige håndværk, som ikke fandtes i 1870'erne ?

☐

I hvilke erhverv er der flere virksomheder i dag end i 1870'erne ?

Hvilke erhvervsbetegnelser viser, at den moderne industrialisering så småt var begyndt i 1870'erne ?

Hvor mange steder kan man i dag få udskænket øl i Thisted ?

I Nørregade

DER BOR EN BAGER... OG MANGE ANDRE

I 1980 bor der 350 personer i Nørregade. Men i 1880 boede der flere. Og der var ikke flere huse, end der er i dag. Gaden havde dengang samme udstrækning som nu. I folketællingen fra 1880 kan man om Nørregade læse:

Matrikel nummer	Antal familier	Antal personer	Matrikel nummer	Antal familier	Antal personer
1	1	6	46	1	3
2	2	5	47	3	13
3	2	4	52	3	20
4	1	5	53	1	7
5	1	6	60 a		
8	1	5	61	1	4
9	2	5	62	2	6
10 a	2	4	63	2	8
11	2	6	64	1	3
12	2	4	65	2	12
15	1	7	66	1	5
16	2	8	67	1	10
17 a	3	18	68	6	20
17 b	2	6	69	6	21
18	1	2	70	1	3
19	5	27	71	2	8
21	2	7	72	2	9
22	3	8	73	3	10
23	3	9	74	5	24
27	1	3	75	4	15
28	1	10	76	2	4
31	3	8	77	3	11
32	1	10	78	2	8
33	2	10	79	0	2
35	1	9	80	4	15
42-43	4	20	81	9	31
45	2	7	83	3	8

24 er enkeltpersoner udenfor familierne (heraf 14 i matr. nr 19).

7 familier boede på loftet, 6 familier i kælderen, 10 f. i side-og baghus.

Billede fra postkort. Poststemplet i 1910.

☐

Hvor mange boede der i alt i Nørregade i 1880 ?

Hvor stor var en familie i gennemsnit i Nørregade i 1880 ?

Sammenlign Nørregade med Nørre Allé. Hvordan kan man se, at Nørregade er ældst ?

☐

Hvad er mon årsagerne til, at der i dag bor færre i Nørregade end i 1880?

I Nørregade ligger nogle af Thisteds ældste huse. Udvælg to og tegn facaden. Tegn et moderne parcelhus.

Tæl hvor mange huse, der er i Nørregade i dag. Sammenlign med antallet i folketællingen fra 1880.

En daler, en mark og en lille bitte skilling...

Du har sikkert mange gange fået "en lille skilling". Det kan man nemlig stadig få, selv om mønten "en skilling" er afskaffet for over 100 år siden. Det er ikke kun mønterne, der har ændret sig. Også andre måleenheder er anderledes.

1 rigsdaler = 6 mark = 96 skilling

Ved overgangen til kroner og øre i 1873 blev 1 rigsdaler vekslet om til 2 kr. Omtrent hvor mange øre var en skilling ?

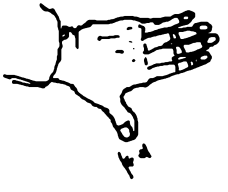

1 fod = 12 tommer

Længde blev målt i fod (=31,4 cm)

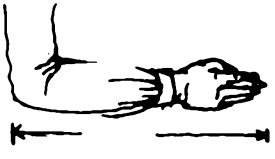

1 alen = 2 fod

1 favn = 6 fod

1 pund = 500 gram

16 pund = 1 lispund

1 pot = 4 pægl = 0,966 liter

□

Hvor mange meter og centimeter er en tomme, en alen og en favn ?

Hvor mange kilometer og meter er en mil, når 1 mil = 24000 fod ?

Hårdt slid og billig brændevin

I optegnelsen af næringsdrivende fra 1872 var der et skema C om "Arbejderbefolkningens Vilkaar i Almindelighed". Dette skema skulle udfyldes af byrådet og arbejdsgivere, der havde mindst 20 arbejdere. I Thisted var der kun én arbejdsgiver, der opfyldte dette krav. Det var W. Bonne, der ejede jernstøberiet og kradsuldfabrikken.

Byrådet og Bonne angav de årlige udgifter for en gennemsnitlig arbejderfamilie således (mand, kone og 3 børn): (tallene angivet i rigsdaler)

●	Husleje	Føden	Klæder	Tobak og Brændevin	Skat
BYRÅDET	25-30	130	25	12	2 1/3
BONNE	25	140	15	15	3

Tarvelig men sund kost !

Om føden skrev byrådet: "Om sommeren er Maaltidernes Antal 5, om vinteren 3, og bestaa af om Morgenen Kaffe, varmt Øl eller Mælk, om Formiddag Smørebrød, om Middag 1 Ret varm Mad, om Eftermiddag Smørebrød."

Bonne skrev om føden: "3 Maaltider og Kaffe eller The om Morgenen, tarvelig men sund Kost."

Arbejdstiden

Arbejdsdagenes længde svingede fra 10 til 18 timer - de fleste havde en arbejdsdag på 12 til 15 timer. Nogle håndværkere havde længere arbejdstid om sommeren end om vinteren. Hviletiden svingede mellem 2 og 3 timer.

Arbejderne på jernstøberiet havde en arbejdsdag på 13 timer med to timers hvil.

Kvinderne på kradsuldfabrikken arbejdede 10 timer om dagen, mens fabrikkens eneste mand måtte arbejde i 12 timer.

Løn efter fortjeneste !

Lønnen var meget svingende i 1872. Dagløn var 1 rigsdaler og derunder. Mange håndværkssvende fik logi og kost hos mesteren, og de måtte derfor nøjes med under det halve i løn. Arbejderne på jernstøberiet fik en dagløn på 92 Skilling.

Kvindernes dagløn var kun halvdelen af mændenes. Både mænd og kvinder fik løn efter arbejdsevne. Det fremgår tydeligt af Bonnes bemærkning på skemaet fra kradsuldfabrikken:

"Det bemærkes at de fleste Arbejdere ere gamle Fruentimmer paa 60 á 70 Aar, der paa Grund af Alderdom kun kan fortjene 16 á 20 Skilling daglig; medens flere i en Alder af 30 á 40 Aar fortjener indtil 44 Sk."

Momtofts forretning ligger længst til højre i billedet

I købmand Momtofts forretning, Nørregade 34, kunne man i 1872 købe de almindeligste varer til disse priser :

½ Pd. Brændevin	10 sk.	Salt	1 sk.
½ td. Melis	16 sk.	¾ Pd. Petroleum	18 sk.
½ td. Smør	15 sk.	¼ td. Kaffe	12 sk.
1 td. Soda	5 sk.	¼ td. Skaarn Melis	8 sk.
½ td. Sæbe	6 sk.	¼ td. Sirup	7 sk.
1 td. Mel	9 sk.	½ td. Sukker	10 sk.
		½ td. Sago	6 sk.

Thisted Amtsavis $^{13}/_{1}$ 1872

— Ved Thisted Amts Industrilotteries 5te Trækning, som igaar foretoges paa Raadhuset, udkom Gevinsterne paa følgende Numre:

Nr.		Værdi.
74:	1 Flødeske	4 Rd.
78:	1 Reisepels	70 —
98:	1 Salmebog	4 —
276:	En Pibe	4 —
430:	En oval Badskeballie . . .	4 —
432:	Et Dusin Dreiels Haandklæder	10 —
581:	En Overfrakke	25 —
1105:	En Læneſtol	10 —
1173:	En Theſte	4 —
1227:	En poleret Rok	10 —
1396:	Et Toiletſpeil	6 —
1402:	Et Par Blanklæderſtøvler . .	6 -
1410:	En lakeret Tørvekaaſe . . .	6 —
1683:	En lakeret Kagekaaſe	4 —
1740:	Et Sylinderuhr	15 —
1759:	Et Saltekar	4 —
1903:	En lakeret Arbeidsſtol . . .	4 —
1930:	Et Par Vandſpande	4 —

(forkortet)

Thisted Amtsavis $^{13}/_{2}$ 1872

117. Et Sted i Thiſted, aarlig Leie 212 Rd.; Kjøbeſum 2200 Rd.; 950 kan blive ſtaaende til 4 pCt.

3000 Rd.

kunne i 11te Juni Termin d. A. **erholdes tillaans** mod 1ſte Prioritet i en Landeiendom og 5% Rente, naar man henvender ſig til

Lærer Jeſperſen,
Thorſted.

☐

Hvor meget tjente en arbejder på jernstøberiet i november 1872, når han var syg i to dage? (1. november var en fredag).

Fratræk de gennemsnitlige månedsudgifter til husleje, mad, tøj, skat, tobak og brændevin, skolepenge til 2 børn og en ny vandspand og et par læderstøvler (støvlerne kostede seks rigsdaler). Hvad er der tilbage ?

Havde en arbejder i 1872 mulighed for at købe eget hus ?

☐

Hvor mange timer skulle en arbejder på jernstøberiet arbejde for at have til:

½ kg kaffe
1 kg mel
½ pot brændevin
en vandspand

Hvor længe skal en arbejder i dag arbejde for at tjene til de samme varer?

Bonne angav årsudgiften til brændevin til 11 rigsdaler. Hvor mange potter var det ?

Gæld og forlystelser

I undersøgelsen fra 1872 gav byrådet og Bonne følgende helhedsvurderinger af arbejdernes vilkår:

Tarveligt udkomme

Byrådet svarede ja til, at arbejdernes løn efter egnens forhold strakte til et tarveligt udkomme.

Bonne skrev: "Naar Manden er ædrulig og saa heldig at have varig Arbejde, anses Fortjenesten i Regelen tilstrækkelig til et tarveligt Udkomme."

Gæld

Om at stifte gæld skrev byrådet: "En ordentlig Arbejderfamilie, der lever tarveligt, er i Almindelighed ikke i Gjæld, hvis det er Tilfældet er Grunden Sygdom, altfor stor Familie eller lign. Arbejderfamilien i Almindelighed er jævnlig i Gjæld og Grunden er foruden det ovennævnte navnlig at der leves over Evne eller ikke ordentlig. Gjælden er oftest til Kjøbmanden eller Husværten."

Bonne skrev om gælden:

"Gjældens Oprindelse maa for Manges Vedkommende søges i et altfor tidlig Giftermaal, der blandt andet bevirker, at der straks maa gjøres Gjæld for det allernødvendigste Bohave. Ofte hidrører Gjælden fra Mangel paa varig Arbejde navnlig om Vinteren eller paa Grund af Mandens stundom ogsaa Konens meer eller mindre Drikfældighed. Gjælden stiftes især hos Arbejdsgiveren til huslejetiden eller hos de handlende Bagere og flere."

Sygekasse

Både byrådet og Bonne skrev, at der ikke fandtes nogen alderdomsforsørgelse eller sygekasse i byen. Bonne tilføjede dog, at der i byen var en svendeforening, der i sygdomstilfælde gav sine medlemmer understøttelse.

Forlystelser

Byrådet skrev, at arbejderne deltog i offentlige forlystelser "i meget ringe Omfang".

Bonne skrev: "Den simple Ordentlige Arbejder deltager i Almindelighed ikke i offentlige Forlystelser, derimod er det ikke usædvanlig, at en Svend paa en enkelt Aften forøder en hel Uges Fortjeneste:"

Skolen

Det kostede penge at have børnene i skole. Byrådet angav en pris på én rigsdaler for hvert barn i gennemsnit om året, mens Bonne opgav prisen til 1½ rigsdaler. Han nævnte at det for mange var nødvendigt at søge fri skolegang for deres barn.

I "Halvdagsskolen" var der i juni måned 1872 24 elever, der havde ulovlige forsømmelser. Det kostede i regelen 3 Sk. pr. dag i skolemulkt.

Enhver er sin egen lykkes smed

Denne bekendtgørelse kunne man læse i Thisted Amtsavis den 22. januar 1872. Hvad der skete med kunstdrejer Lasson og værtshusholder Vindfeldt og deres familier ved vi ikke. For mange familier ville historien ende i fattighuset, hvis ikke den øvrige del af familien kunne træde hjælpende til.

Kom man i fattighuset, mistede man ikke kun sin agtelse blandt byens øvrige borgere, man mistede også stemmeretten. Det var ydmygende at ende på fattighuset.

I 1872 fandt man ud af, at "fattiglemmerne", som fattighusets beboere kaldtes, ville kunne gøre mere gavn på en gård. Der ville man også kunne give arbejde til de "arbejdssky",der fik fattighjælp uden at bo i fattighuset.

Under diskussionen i Thisted byråd om opførelsen af fattiggården sagde et byrådsmedlem blandt andet:

> Hertil kommer, at den største Del af Fattighjælpen meget ofte maa ydes udenfor Fattighusene, hvilket sløver de Fattiges Selvfølelse, idet Mange af disse ikke anse det for en Skam at modtage den og som Følge deraf heller ikke gjøre sig nogen Samvittighed af at misbruge den, saameget mere, som der jo vanskeligt i saa Henseende fra Bestyrelsens Side vil kunne øves tilstrækkelig Kontrol. Ved Oprettelsen af en Fattiggaard vilde der kunne raades Bod herpaa og navnlig vilde der paa en saadan kunne sættes en Dæmper for Laster som Drikfældighed og Hang til Lediggang, der gjerne ere væsentlige Aarsager til Fattigdommen, hvor den i Manddommen eller i den kraftige Alder bliver Nogens Lod.

Thisted Amtsavis 25/3 1872

Bekendtgørelse

Auktion.

Efter Begjæring af Skifteretten afholdes Onsdagen den 31te d. M., Formiddag Kl. 10, offentlig Auktion paa Konstdrejer L. Lassons Bopæl i Thisted over de hans Fallitbo tilhørende **Effekter**, bestaaende af:

1 Klædeskab, 1 Bord, 2 Stole, 2 Glasskabe, 1 Sengested, nogle Sengeklæder, endel Værktøi, Piber og Pibebeslag m. m.

Derefter fortsættes Auktionen paa det Værtshusholder Vindfeldts Fallitbo tilhørende Sted over noget **Indbo**, nemlig:

Borde, Stole, Bænke, 1 Klædeskab, 1 Komode, 1 Kakkelovn, 1 Stueuhr, Sengesteder og Sengeklæder, nogle Kjøkkenredskaber, 9 Kegler og 6 Kugler, henhørende til en Keglebane m. m.

Thisted Byfogedkontor, den 18de Januar 1872. U. Schow.

☐

Med hvilken følelse burde man modtage fattighjælp ?

Hvad siges der om årsagen til fattigdommen ?

Et brev fra en fattig kone

Thisted den 25 Oct. 1872.

Til Thisted Fattig-væsen. 201/1872

Jeg tillader mig at anmode det ærede Fattigvæsen, om at der maa blive mig et Tillæg givet til den Godtgjørelse, jeg faar for at underholde og pleie min Fader, Peter Kalkjær

Jeg har hidtil havt faaet 50 rm om Aaret, hvilket jo ikke er mere end 13 sk om Dagen, som jeg umuelig kan være hjemt med, efter hvad Fødevarer og andre Fornødenheder koster. Og jeg maa tillige gjøre opmærksom paa, at min Fader er 66 Aar, og at hendes Svaghed tiltager hver Dag, saa at hun min moder ikke er istand til at flytte sig selv, som gjør mig Pleie meget besværlig.[...]

bliver : bevilger 50 : 50 rigsdaler 13 : 13 skilling

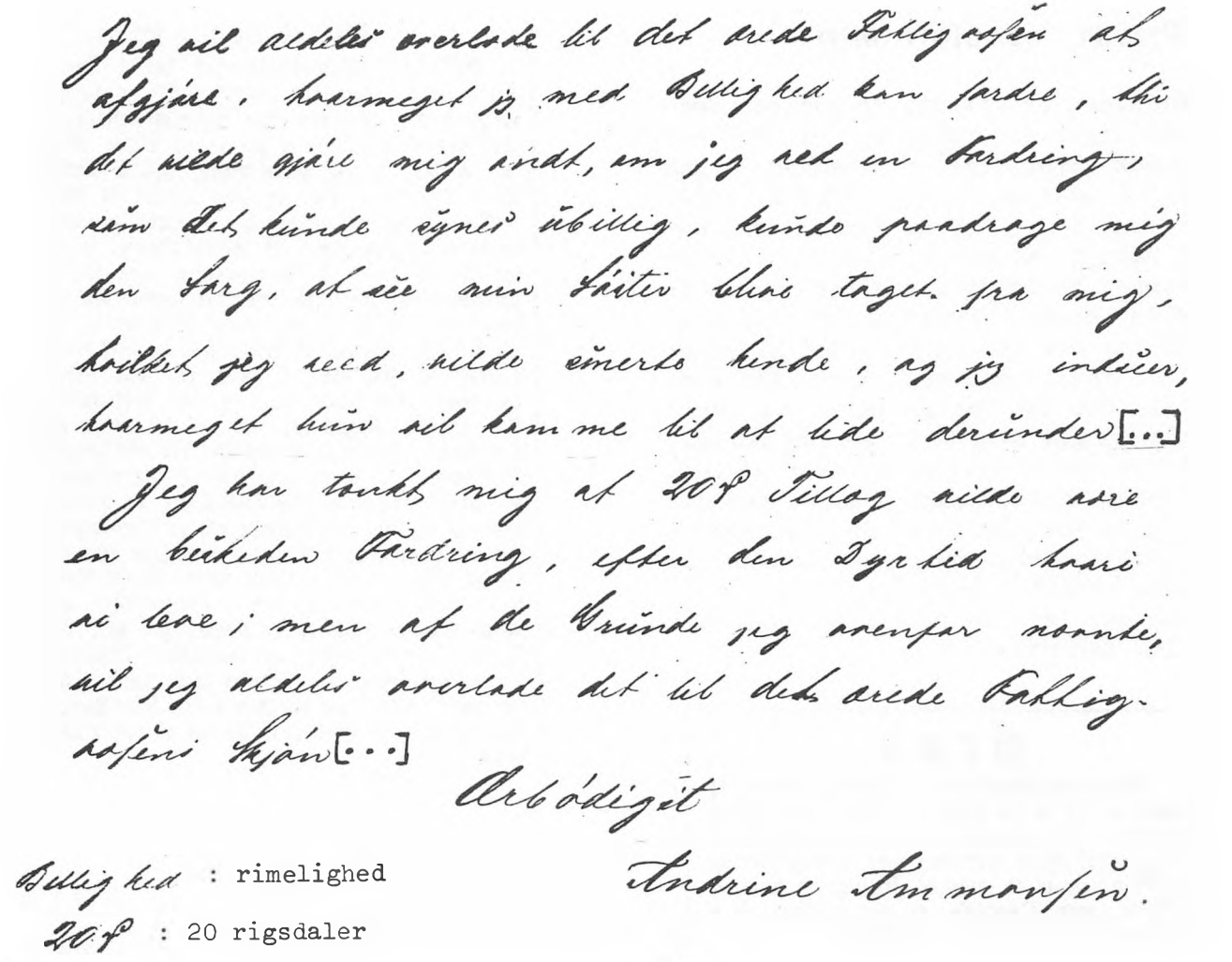

Jeg vil aldeles overlade til det ærede Fattigvæsen at afgjøre, hvormeget jeg med Billighed kan fordre, thi det ville gjøre mig vondt, om jeg ved en Fordring, som Dem kunde synes ubillig, kunde paadrage mig den Sorg, at see min Søster blive taget fra mig, hvilket jeg ved, ville smerte hende, og jeg indseer, hvormeget hun vil komme til at lide derunder[...]

Jeg har tænkt mig at 20 Rd Tillæg ville være en beskeden Fordring, efter den Tyngde hvori vi leve; men af de Grunde jeg ovenfor nævnte, vil jeg aldeles overlade det til dem ærede Fattigvæsenets Skjøn[...]

Ærbødigst

Andrine Simonsen.

Billighed : rimelighed

20 Rd : 20 rigsdaler

☐

Til hvem er brevet skrevet? Hvornår? Hvorfor er brevet skrevet ?

Hvor meget får Andrine for at passe sin søster ? Sammenlign med lønnen side 15.

Hvorfor var Andrine bange for at være "ubillig" i sin ansøgning ?

☐

Hvilke argumenter brugte Andrine for at overbevise fattigvæsenet om, at hun skal have mere i støtte til sin søster ?

Hvordan var tonen i brevet (nedladende, arrig, ærbødig, opgivende) ?

Hvordan ville Andrines brev se ud, hvis det skulle skrives i dag ?

Privat »socialhjælp«

"Når nøden er størst, er hjælpen nærmest" siger et ordsprog. I 1872 har der nok været noget om snakken. Man hjalp i udstrakt grad hinanden inden for familien. Det har ikke været noget særsyn, at man lige som Andrine Immersen havde et svageligt familiemedlem boende. Folke-og invalidepension var der ikke noget, der hed dengang. Skulle man have hjælp fra kommunen, hed det fattighjælp. Og denne hjælp undgik man så længe som muligt. Det var den sidste udvej overhovedet.

Kunne familien ikke hjælpe, var der mulighed for hjælp fra de "velgørenhedsselskaber", som næsten enhver by havde. Thisted havde også sin. Den kunne man læse om i Thisted Amtsavis d. 16. februar 1872.

Brød.

Velgjørenhedsselskabet i Thisted behøver i Løbet af 12 a 14 Uger ca. 350 Pund Brød ugentlig. De, der ville paatage sig denne Levering, bedes inden førstkommende Lørdag Middag den 6te Januar at indsende skriftligt og forseglet Tilbud, med Opgivelse af den billigste Pris Pundet, til Selskabets Formand, Havnefoged Kjøvborg. Bestyrelsen.

Thisted Amtsavis 1872

Fordringer paa Thisted Kjøbstads Fattigvæsen for **1871**, hvorover endnu ikke er indgivet Regning, bedes anmeldte inden denne Maaneds Udgang hos Kjøbmand V. Brinkmann, Medlem af undertegnede Udvalg.

Thisted Byraads Fattigudvalg, den 22de Jan. 1872.

Thisted den 16de Februar.

Velgjørenhedsselskabet her i Byen har i 1871 understøttet 110 Familier og gamle enlige Folk. Hjælpen har væsenlig bestaaet i Uddeling af Portioner i Penge til Beløb 286 Rd. 4 Mk., 5,332 Pund Brød, 3,102 Snese Tørv, 398 Skpr. Kul og Medicin for 84 Rd. 4 Mk. 10 Sk. Desuden har Bestyrelsen ladet fortsætte Udgravningen af Skydebakkerne, hvorved ikke blot ydes en Understøttelse, men Selvhjælpen tillige fremmes, hvad der saavidt muligt bør haves for Øie. Ved denne Udgravning er der i 1869 udbetalt til Arbeidsfolk ca. 200 Rd., i 1870 ca. 409 Rd., i 1871 ca. 431 Rd., ialt noget over 1041 Rd., og for sidstnævnte Aar udviser Regnskabet, at der vil blive et Overskud. Nærmere Oplysning om Selskabets Virksomhed vil kunne erholdes af Regnskabet, hvorefter mangen værdig Trængende er bleven hjulpen, og det forekommer os, at Uddelingen bliver i de allerfleste Tilfælde foretagen med et rigtigt Skjøn. Vi anbefale derfor saavel Selskabet som den Basar, der i Begyndelsen af næste Maaned afholdes til Fordel for det, til Medborgeres Velvillie og virksomme Bistand. Det er vel sandt, at Vinteren den meste Tid har været mild, men den kan endnu blive streng og føles i hvert Fald altid haardt af den Husarme.

☐

Hvilke former for hjælp kunne man få fra velgørenhedsselskabet ?

Hvis en dagløn i 1871 sættes til fem Mark, hvor mange arbejdsdage var der så udbetalt løn til i 1871 ?

Hvordan skaffede velgørenhedsselskabet penge ?

Hvad er mon grunden til, at man ikke alene udbetalte penge ?

En ny start

Fra 1870 til 1914 udvandrede ca. 300.000 danskere til Amerika. Mange solgte det meste, købte en billet og håbede på lykken.

Der kunne være forskellige grunde til, at folk valgte at rejse fra Danmark for altid. En mindre gruppe (ca. 18000) var mormoner, der ville "hjem" til det forjættede land i Utah-området.

Den største gruppe rejste for at finde en anden form for lykke. De håbede at finde arbejde og tjene sig rige i det fremmede. I Danmark var mulighederne for arbejde og velstand blevet ringere omkring 1850-70. Priserne steg hurtigere end lønningerne, og en stor befolkningstilvækst gjorde det vanskeligt for mange at finde arbejde. Problemet var sikkert størst på landet. I generationer havde de ældste sønner overtaget fædrenes gårde. Så længe en søskendeflok var lille, kunne resten af børnene finde arbejde. Men med større og større børneflokke voksede problemet. Udvandring til Amerika blev løsningen for mange.

Mange landsmænd holdt sammen, når de kom til det fremmede. For eksempel har 2 danske sprogforskere fundet en landsby i South Dakota, Lake Norden, hvor en del stadig kan tale thybomål, selv om de ikke har været i Danmark.

Amerika.

Direkte Passageerbefordring

mellem

Kjøbenhavn og **NewYork**

med **Postdampskibene Humboldt, Thorvaldsen, Washington, Franklin** og **Ernst, Moritz, Arnt.**

Humboldt afgaaer fra Kjøbenhavn direkte til New York **5te April** og et Skib fremdeles 2de Gange maanedlig.

Angaaende Passageerindtegning henvende man sig til

N. P. Frederiksen,
eneste Agent for den direkte Expedition,
St. Annaplads 24, Kjøbenhavn.
Agent i Thisted: Hr. Kjøbmand A. Neuhausen.

Anker-Linien.

Regelmæssig Dampskibsforbindelse mellem

Kjøbenhavn og New-York

via Glasgow.

Emigranter befordres til alle Jernbanestationer til de laveste Overfartspriser. Indskrivning og nærmere Underretning hos

M. C. Schibbye i Thisted.

I Kjøbenhavn alene hos Generalagenten Hr. **Georg V. Hesse**, Nyhavn 17.

Thisted Amtsavis 22/2 1872

Udvandrere befordres til alle Pladser i Amerika til billigste Priser. Nye Bøger med Kort om amerikanske Forholde kan faaes og alle Oplysninger erholdes hos

M. C. Schibbye,
ene autoriseret Agent for „Anker-Linien".

Thisted Amtsavis 20/2 1872

☐

Hvilke problemer kunne der mon være for udvandrerne efter ankomsten til Amerika?

Kommunekassen

I 1872 betalte man ikke så meget i skat som i dag. Til gengæld fik man heller ikke så meget af kommunen og staten som nu. Herunder kan du se nogle af de ting, kommunen brugte penge til, og hvordan man skaffede dem i 1872 og 1979. For 1872 er kun medtaget de væsentligste udgifter, men alle indtægter er med.

1979 Udgifter			1872 Udgifter		
Byudvikling	6,4 mill.	(2,7%)	Gadebelysning (Tran)	439 RD	(1,4%)
Forsyningsvirksomhed	2,1 -	(0,9)	Gader og Veje	2230 -	(6,9)
Vejvæsen	14,6 -	(6,5)	Skolevæsenet	4351 -	(13,6)
Folkeskolevæsenet	66,3 -	(29,3)	Politi- og Retsvæsen	953 -	(2,9)
Fritidsundervisning	6,6 -	(2,4)	Medicinalvæsenet	435 -	(1,4)
Biblioteker	5,8 -	(2,0)	Bidrag til Staten	1205 -	(3,8)
Kulturel virksomhed	4,3 -	(1,9)	Fattigvæsenet	6634 -	(20,7)
Socialvæsen	54,8 -	(24,4)	Bidrag til Amtet	978 -	(3,0)
Administration	29,7 -	(12,3)			
Afdrag på lån	4,7 -	(2,1)			
Anlæg	39,4 -	(17,5)			

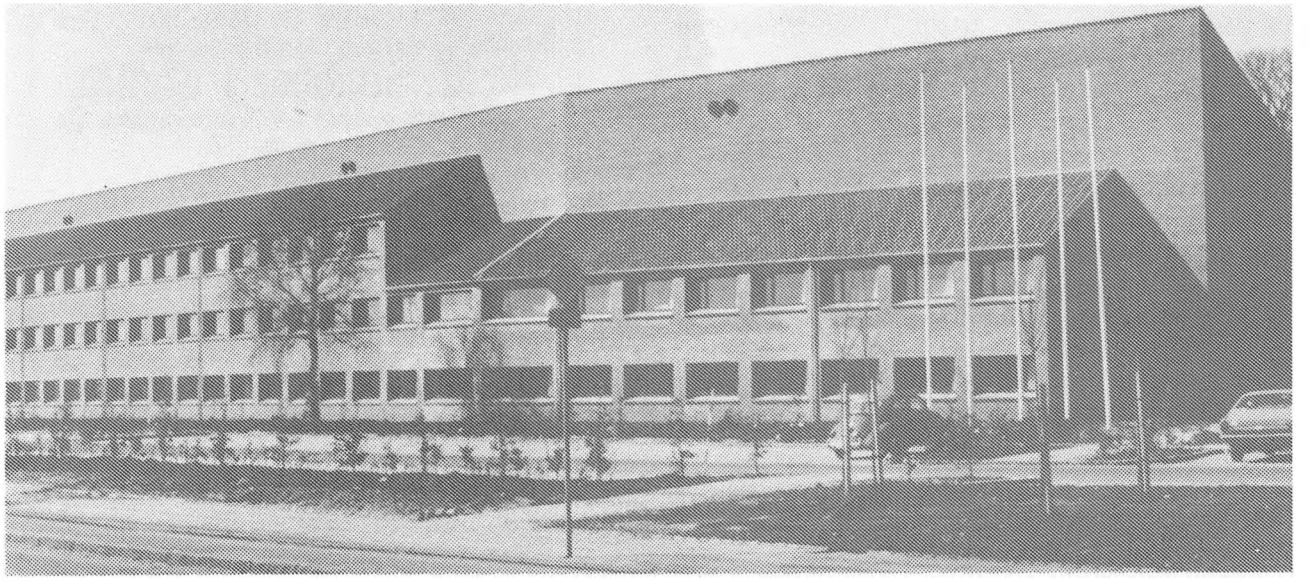

Det nye rådhus fotograferet i indvielsesåret 1978

Egentlig havde kommunen i 1979 meget større udgifter, men de blev opvejet af tilskud og refusion fra staten. De samlede udgifter var 515 mill kr.

I 1872 var udgifterne også større end nævnt her. Her er kun de største poster medtaget. Der var ingen tilskud fra staten. Udgifter i alt: 32056 RD.

1979 Indtægter	
Skatter	146,3 mill.
Tilskud fra staten m.v.	368,7 -
I alt	515,0 mill.

1872 Indtægter	
Særlige indtægter	11968 RD
Paaligning (skatter)	20088 -
I alt	32056 RD

□

I 1872 havde kommunen udgifter til ting, som der ikke blev brugt penge til i 1979. Hvad var det ?

På hvilke områder havde man i 1979 væsentlige udgifter, som i 1872 var meget beskedne eller ikke var der ?

□

Hvis vi sætter en årsløn i 1979 til 100.000 kr, hvor mange årslønninger opkrævede kommunen så det år i skat?

Hvis vi sætter en fuld årsløn i 1872 til 250 RD, hvor mange årslønninger opkrævede kommunen så det år i skat?

Det gamle rådhus fra 1853 fotograferet i 1870'erne under et folketingsvalg

RB

RESUMÉ-BLADET

SMÅ KÅR

1870'erne har været præget af små kår for det store flertal. Hvis sygdom eller arbejdsløshed rammer en familie,bliver forholdene hurtigt håbløse. Den billige brændevin er en dårlig, men ikke så sjældent anvendt trøster i den hårde tilværelse.

Arbejdersagen læser vi kun om en sjælden gang i avisen. Alderdomsunderstøttelse og hjælp under arbejdsløshed kender vi ikke noget til.

Man er stadigvæk tvunget til at være sin egen lykkes smed.

PÅ VEJ IND I 1880'ERNE:

THISTED SOM INDUSTRIBY ?

Den industriudvikling, der startede i de store byer i 1870'erne, har vi ikke mærket meget til i Thisted.Byen er stadig garveren og bødkerens by.

Indtil nu har vi kun to egentlige fabrikker, nemlig kradsuldfabrikken og jernstøberiet. Måske hjælper det når vi om et par år får jernbanen.

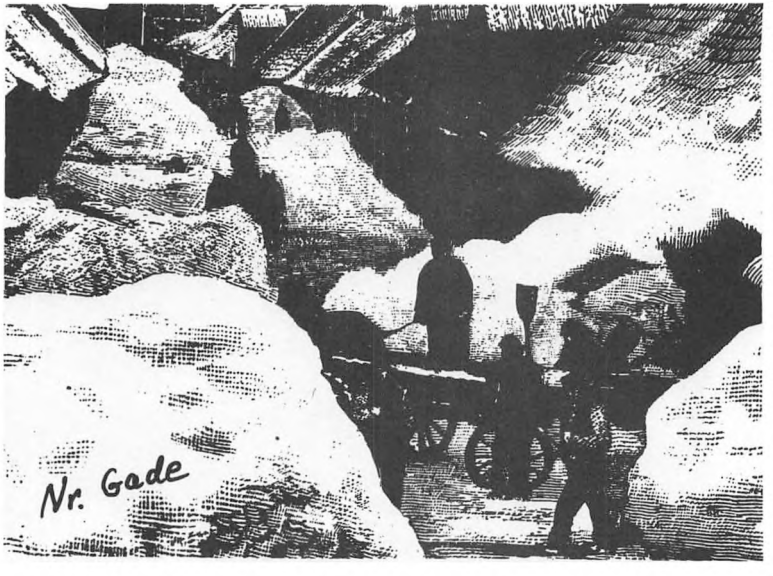

Hvem husker ikke snestormen før julen 1876

II

FOR FULD DAMP!

INDUSTRIENS GENNEMBRUD

Da verden blev mindre !

I 1872 var der få dampmaskiner i Thisted. De blev sikkert betragtet som tekniske vidundere. Men de havde ikke afgørende indflydelse på livet i Thisted. Byen levede endnu et stille liv som egnens handelsby.

Thisteds kendteste forfatter, J. P. Jacobsen, beskrev livet i byen i et brev fra 1874 til vennen Edvard Brandes: "Det er med Thistedlivet som med Jehova, der efter Balles Lærebog er ewig og uforanderlig den samme."

En hård bedømmelse af barndomsbyen. Men J. P. Jacobsen var et barn af en ny tid. Han var berejst. Og ude omkring var der sket store ting. Landbrug, handel og industri udviklede sig i rivende tempo i takt med en høj befolkningstilvækst.

I begyndelsen af 1872 sad J. P. Jacobsen på sit beskedne kammer i København sammen med en ven. Han læste for første gang op af sine digte. Vennen udbrød: "Men du er jo Digter!" "Ja, det ved jeg nok", svarede den 24 år gamle Jens Peder roligt. Der gik mange år, før de fleste var enige med ham.

Da bruden sagde nej !

I København var J. P. Jacobsen tæt på mange store begivenheder. Men i Thisted var avisen endnu i 1872 den bedste kontakt med omverdenen. Mange har sikkert rystet på hovedet, da de læste om det første store socialistiske møde på Fælleden i København. Det endte i slagsmål, og de førende fagforeningsfortalere kom i fængsel.

Avislæsernes reaktion var måske et træk på smilebåndet, da de den 22. januar 1872 kunne læse følgende artikel om et bryllup i London: "Den unge Brud nægtede bestemt at love sin tilkommende lydighed, og Præsten maatte da afbryde den hellige Handling." Det tilføjes i avisen, at den frigjorte dame troede på kvindens rettigheder, og at brudgommen var indforstået med, at hun ikke ville aflægge løftet om lydighed. I dag kan vi se, at den teknologiske frigørelse gik hurtigere end kvindens frigørelse!

I 1872 kunne man i den lokale amtsavis også læse om "Jernbanesagen". Men der skulle gå endnu 10 år, før Thybanen kunne åbnes. Og dermed var der nu skabt en vigtig kontakt til omverdenen. Selv om det tog 4 timer til Struer, så lad os alligevel tage toget ud i verden for at se, hvad der er sket.

England - første industriland

England blev verdens første industriland. Allerede i 1837 skrev en fransk økonom, at England siden slutningen af 1700-tallet havde gennemgået en "industriel revolution".

Grundlaget for Englands udvikling blev lagt i 1700-tallet, da man havde en betydelig handel med udlandet. Englænderne købte billige råvarer og forarbejdede dem i hjemmene eller på store værksteder. Til sidst blev de færdige varer solgt til andre lande.

Værkstederne blev efterhånden forsynet med maskiner, og dermed var grundlaget skabt for fabrikkerne.

Fabrikkerne var ejet af private borgere eller selskaber,og man taler derfor om privatkapitalisme. England fik et forspring frem for andre lande og ville gerne sælge sine varer over alt. De engelske fabrikanter var ikke glade for, at andre lande forlangte told af industrivarer. Englænderne havde derfor et stærkt ønske om frihandel.

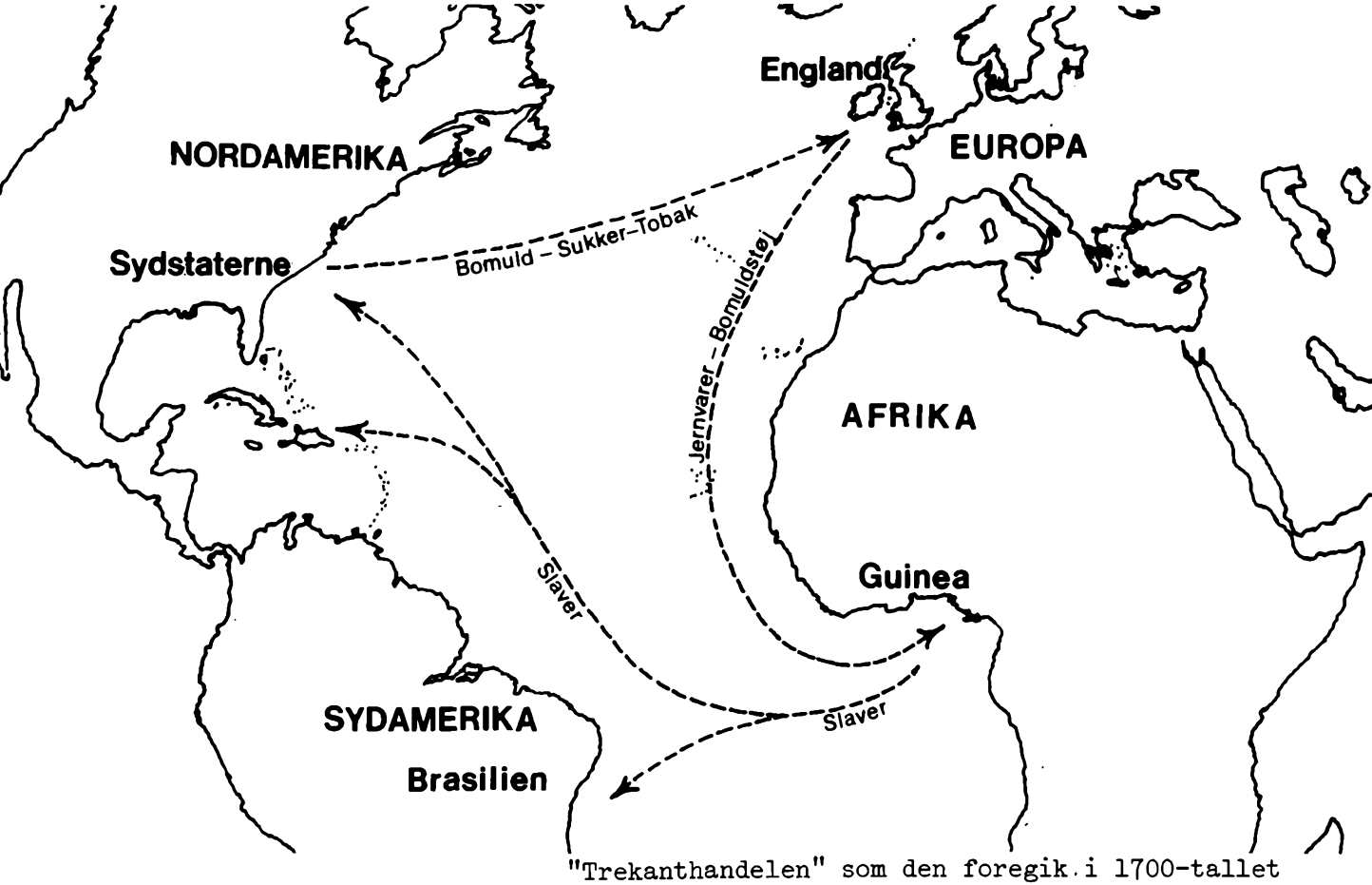

"Trekanthandelen" som den foregik i 1700-tallet

Maskiner, maskiner...

Gennem tusinder af år har det meste arbejde været udført af muskelkraft. "Rugbrødsmotoren" var den eneste,man kendte. Ved hjælp af den, husdyrenes trækkraft, vinden og vandløbenes energi blev alt arbejde udført.

Først omkring 1750 kom der gang i fremstillingen af maskiner, der for alvor kunne aflaste muskelkraften.

Dampmaskinen

Omkring 1780 stod den første moderne dampmaskine klar. Man havde i mange år haft dampmaskiner. Men først nu lykkedes det James Watt at fremstille en udgave med roterende aksel,som gjorde maskinen til en effektiv og eftertragtet trækkraft.

Opfindelsen af den "moderne" dampmaskine var grundlaget for en lang række tekniske fremskridt. På det ene område efter det andet gjorde opfindelser det muligt at erstatte muskelkraften med damp.

Den industrielle revolution var begyndt !

□

Find navne på maskiner, der begynder med "damp". Du må godt nævne maskiner, som ikke bruges mere.

Prøv evt. med en legetøjsdampmaskine at demonstrere for dine kammerater, hvordan en dampmaskine fungerer.

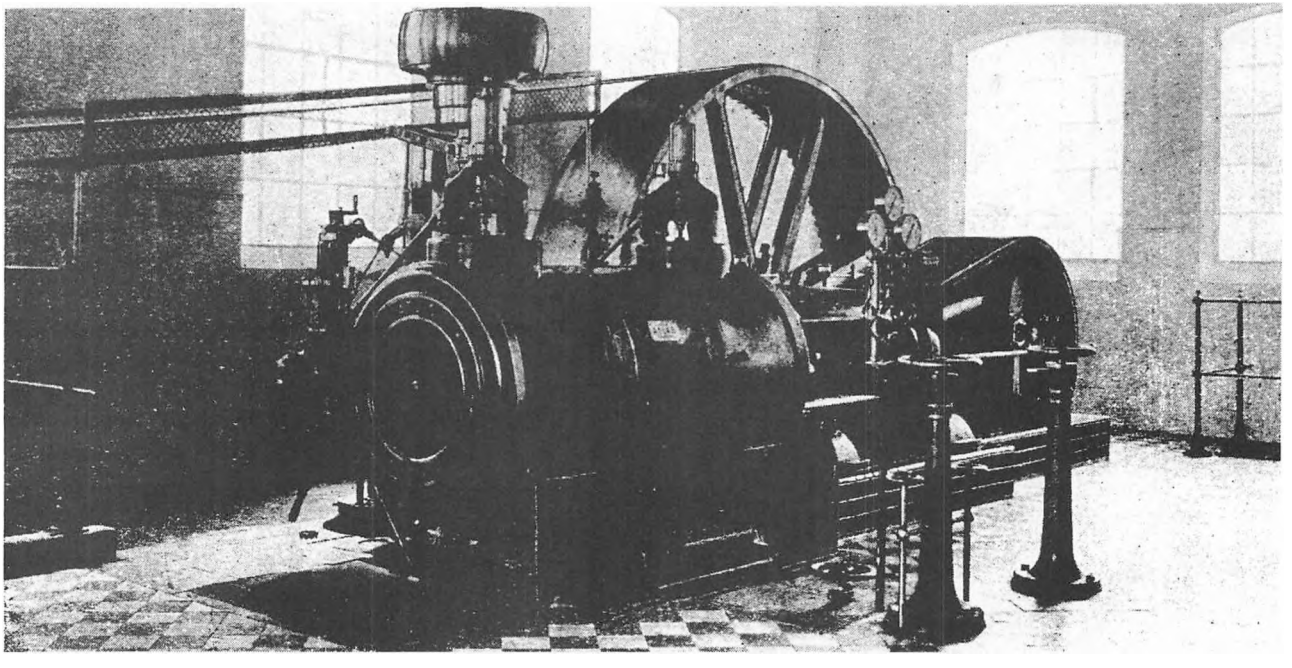

dampmaskine

»Spinning Jenny«

Det var ikke altid, at maskinernes fremtrængen gik stille af. Meget ofte følte arbejderne, at brødet blev taget ud af munden på dem. I første omgang betød flere maskiner færre arbejdere på fabrikkerne.

I 1767 fremviste en stolt opfinder fra England en ny spindemaskine, som kunne udføre 8 mands eller kvinders arbejde. Fremvisningen foregik på en spindefabrik. Stedet var imidlertid dårligt valgt. Arbejderne på fabrikken slog nemlig maskinen i stykker. Den skulle ikke tage deres arbejde.

"Maskin-stormen" blev kun kortvarig. Snart måtte arbejderne opgive kampen mod den tekniske udvikling. "Spinning Jenny", som maskinen blev kaldt, vandt som mange andre maskiner indpas på mange fabrikker.

I den tungere industri skete der også tekniske fremskridt. Jernudvindingsmetoderne blev forbedret.

Skridtet fra håndværk til industri blev taget fuldt ud, da arbejdsdelingen blev indført.

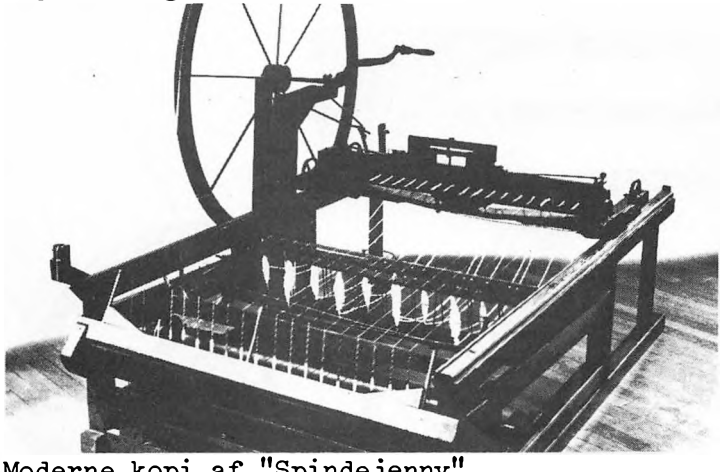

Moderne kopi af "Spindejenny"

Transport

Med maskinernes "magtovertagelse" på fabrikkerne blev det muligt at fremstille mange flere varer end tidligere. Det gjorde det nødvendigt at udvide kundekredsen. Man måtte længere omkring for at sælge varerne.

Men her kom dampen også til hjælp. Allerede i 1807 sejlede det første dampskib op ad Hudsonfloden. Prøveturen var på 240 km. og tog 32 timer. - Om folks reaktion på det nye skib sagde skipperen bagefter: "Mange råbte skældsord efter mig,men det er jo folks sædvanlige måde at behandle mennesker, der finder på noget nyt."

På landjorden måtte en række kvaler overstås, før "damptransporten" fik sit gennembrud. Den første dampbil kørte kun få hundrede meter og endte så i et hus! Bedre gik det, da man fandt ud af, at "dampvognen" befandt sig bedre på skinner. Verdens første jernbane blev indviet i 1829 og gik mellem Manchester og Liverpool i England. Danmarks første bane mellem København og Roskilde blev indviet i 1847.

□

Nævn eksempler på erhverv, der i dag trues af "teknologisk arbejdsløshed".

Forbered elevforedrag om de enkelte tekniske fremskridt, f. eks. om det første lokomotiv i England, skibsskruen, samlebåndet, cyklen, de første biler o.s.v.

Landbruget

Det var ikke kun i industrien, at teknikkens fremmarch mærkedes. I landbruget blev hjulploven afløst af svingploven. Og omkring 1880 kørte de første centrifuger på de danske mejerier. Det kunne lade sig gøre, fordi bønderne sluttede sig sammen i andelsselskaber.

Efterhånden skete der også en omlægning af landbruget, så der blev mere husdyravl.

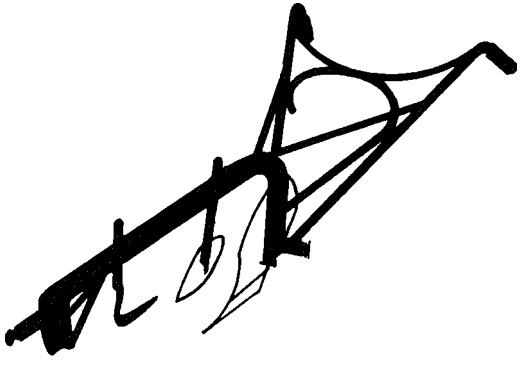

Svingplov

□

Hvilke fordele havde svingploven frem for hjulploven ?

Hvad opnåede man ved at behandle mælken i en centrifuge ? (Tidligere skummede man fløden af mælken med meget store skeer).

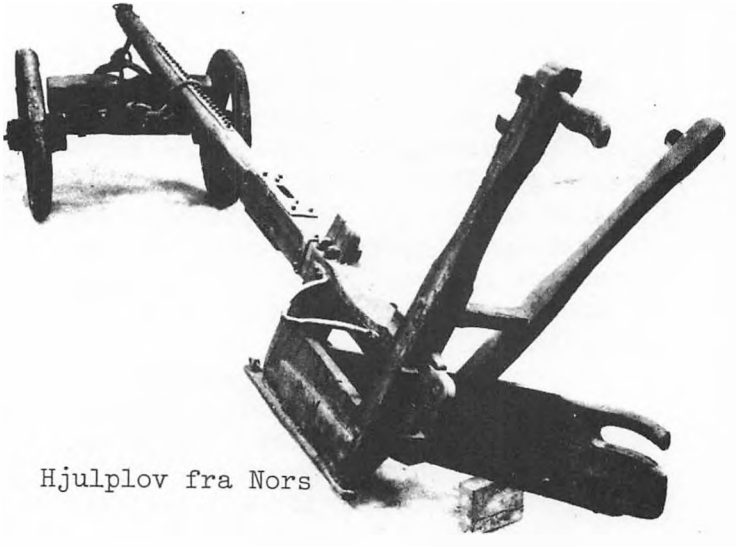

Hjulplov fra Nors

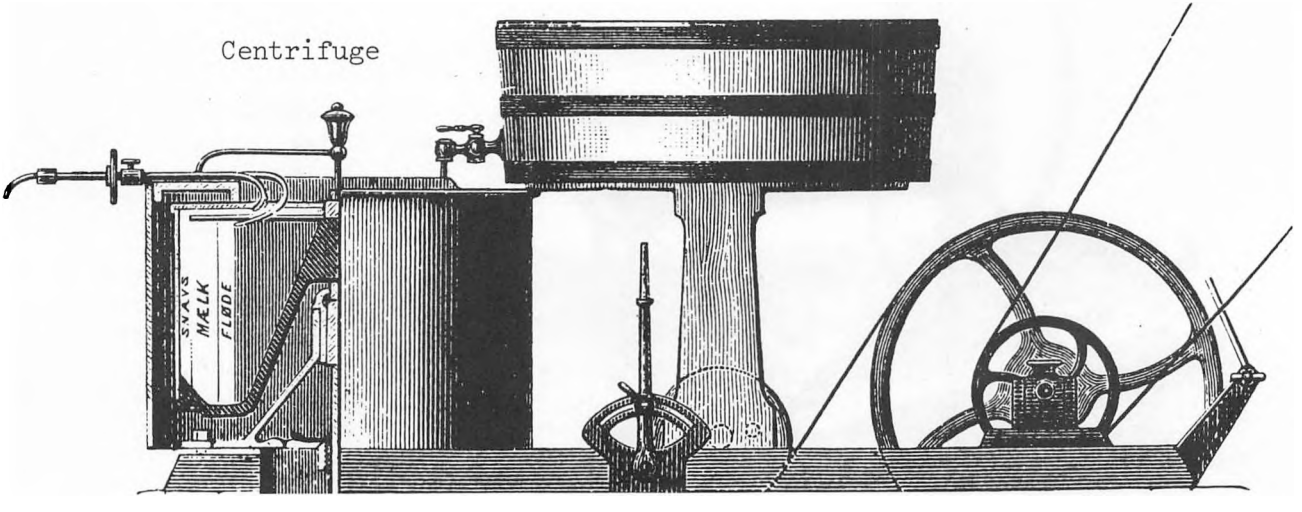

Centrifuge

Erhvervsudviklingen i Danmark

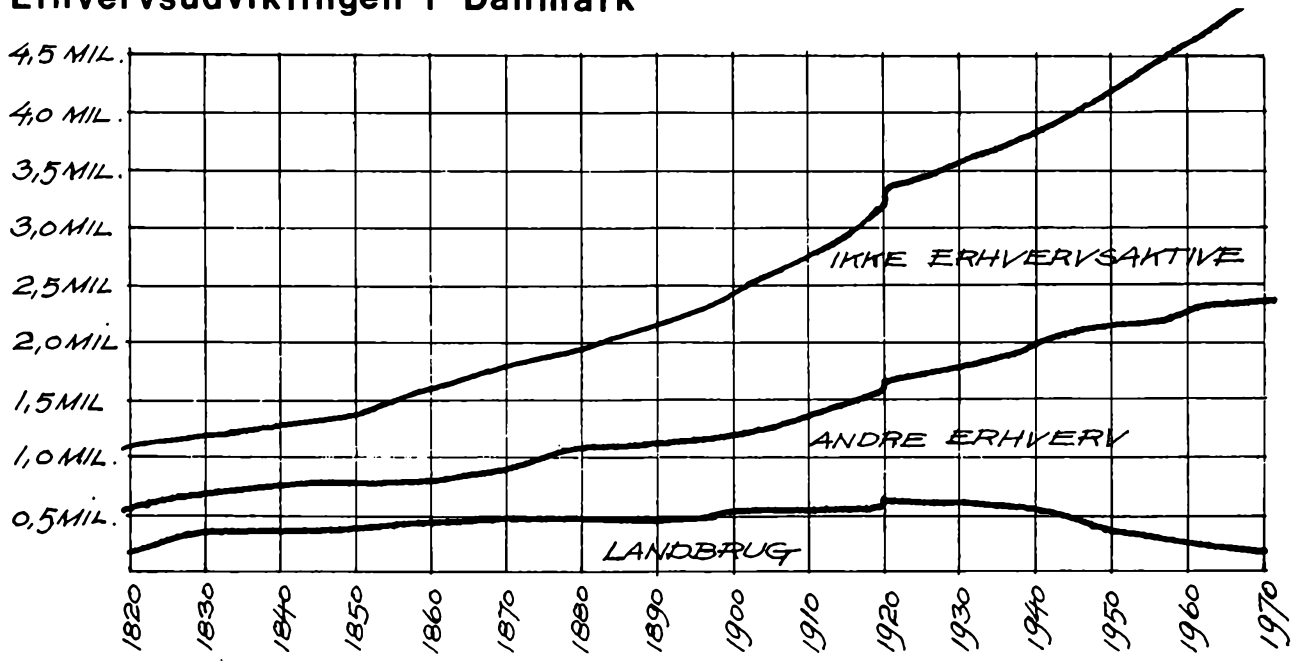

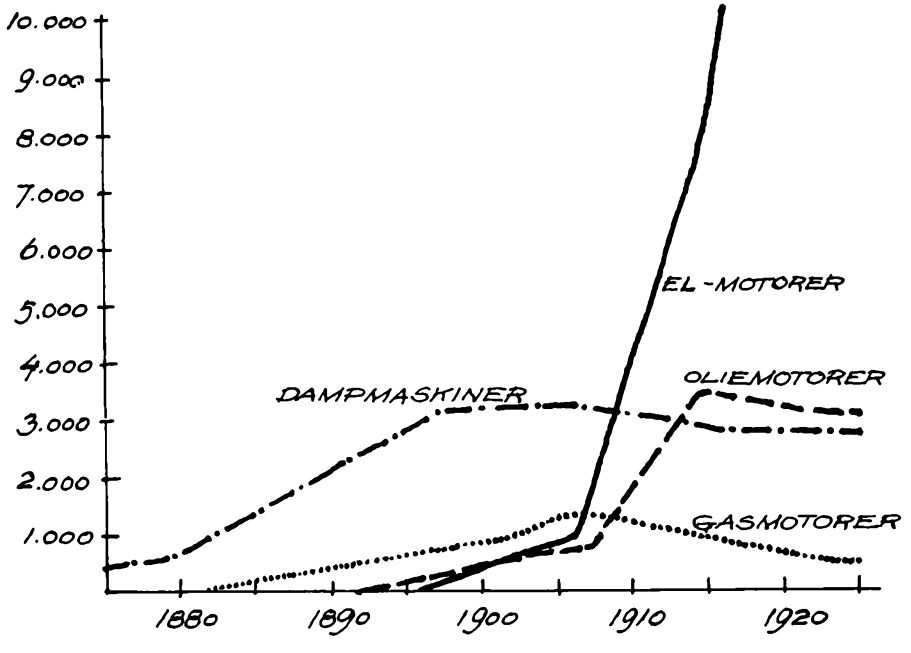

□

Hvad er der sket med befolkningstilvæksten her i Danmark ?

På hvilket tidspunkt var der flest dampmaskiner i Danmark ?

Hvornår startede den 1. el-motor i Danmark ?

Hvornår blev der flere el-motorer end dampmaskiner ?

Flere mennesker

Gode tider for landbruget

Omkring 1840 begyndte en opgangstid for landbruget. Kornpriserne steg, og flere og flere landmænd fik mod på at købe deres egen gård i stedet for at være fæstere hos godsejeren.

Samtidig med de stigende priser steg udbyttet på markerne. Grunden dertil var både bedre dyrkningsmetoder (dræning og mergling) og bedre maskiner. De gode tider i landbruget mærkedes også andre steder i samfundet. Velstanden steg og dannede baggrund for en bedre tilværelse for mange. Noget af velstanden blev brugt til sundere kost og bedre hygiejne. Dermed var grunden lagt til en højere levealder.

Lægevidenskaben

Det var ikke alene bedre hygiejne og bedre kost, der var baggrund for højere levealder og mindre børnedødelighed. Store lægevidenskabelige fremskridt bidrog også i højeste grad. Vaccinationer blev mere og mere almindelige. De store smitsomme sygdomme som kolera og kopper ramte derfor ikke så hårdt mere.

Samtidig forsvandt pesten sammen med den sorte rotte fra Europa.

Befolkningstilvækst i England

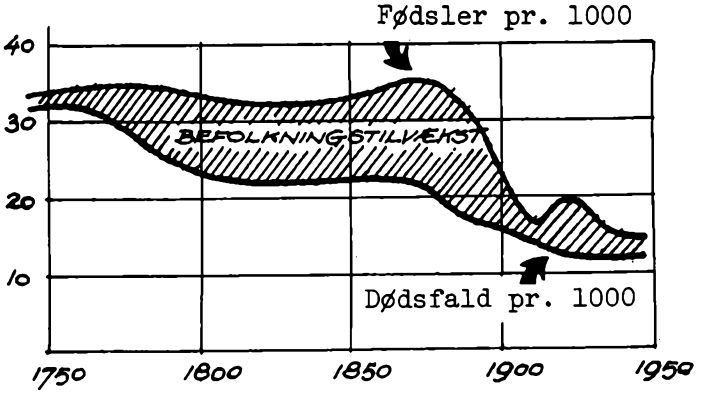

Af diagrammet fremgår, at fødselsoverskuddet blev større og større i løbet af 1800-årene. Det betød, at der var rigelig med arbejdskraft til den fremvoksende industri. Men ikke hele fødselsoverskuddet kunne finde beskæftigelse i industrien. For mange blev det en løsning at tage til Amerika.

□

Hvor stor er den største børneflok, du har hørt om i din familie ?

Hvad er mon grunden til, at man i dag sjældent hører om familier med 10 til 12 børn ?

Pengene ruller

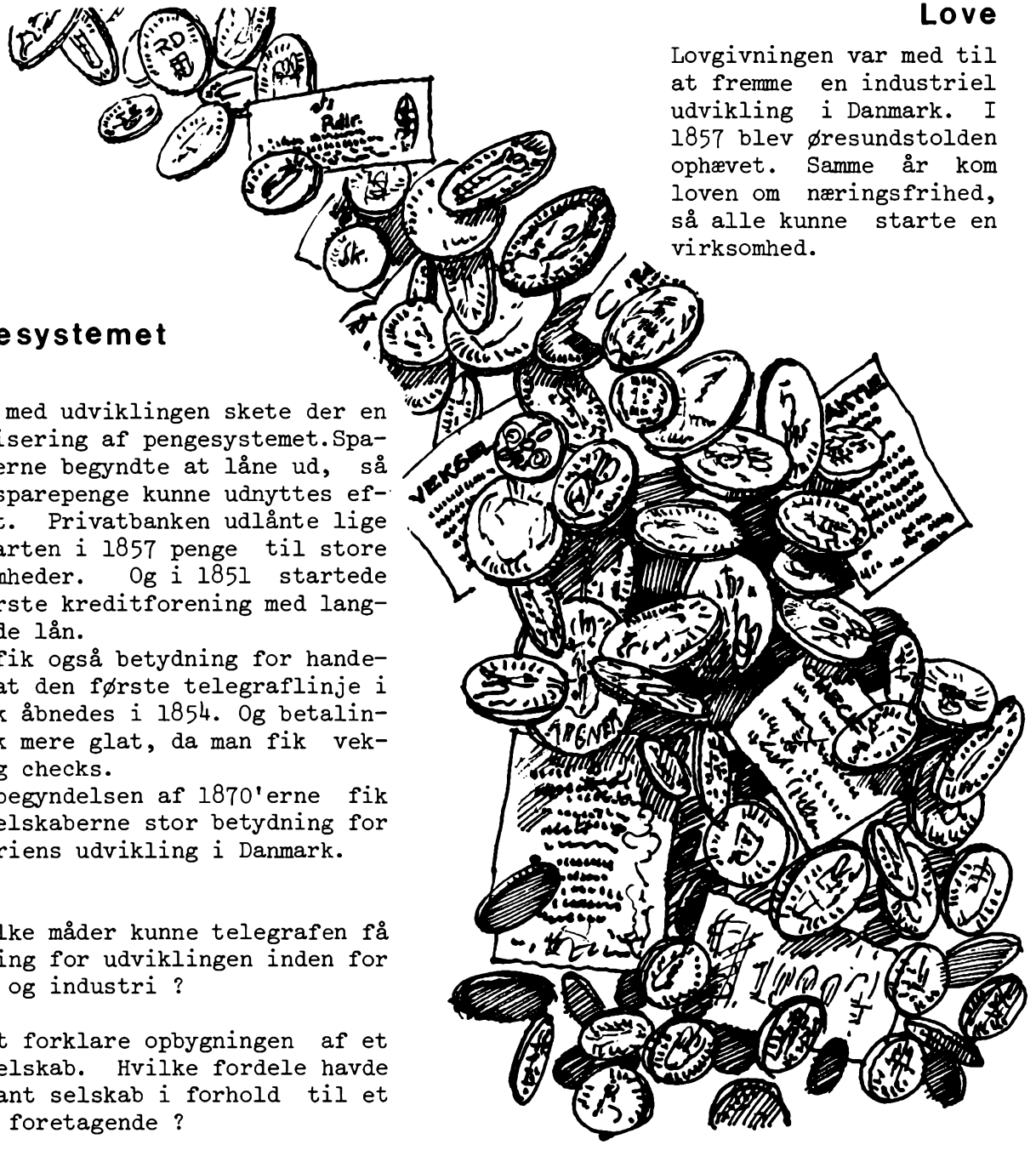

Love

Lovgivningen var med til at fremme en industriel udvikling i Danmark. I 1857 blev øresundstolden ophævet. Samme år kom loven om næringsfrihed, så alle kunne starte en virksomhed.

Pengesystemet

I takt med udviklingen skete der en modernisering af pengesystemet. Sparekasserne begyndte at låne ud, så folks' sparepenge kunne udnyttes effektivt. Privatbanken udlånte lige fra starten i 1857 penge til store virksomheder. Og i 1851 startede den første kreditforening med langfristede lån.

Det fik også betydning for handelen, at den første telegraflinje i Danmark åbnedes i 1854. Og betalingen gik mere glat, da man fik veksler og checks.

Fra begyndelsen af 1870'erne fik aktieselskaberne stor betydning for industriens udvikling i Danmark.

□

På hvilke måder kunne telegrafen få betydning for udviklingen inden for handel og industri ?

Prøv at forklare opbygningen af et aktieselskab. Hvilke fordele havde et sådant selskab i forhold til et privat foretagende ?

RB

RESUMÉ-BLADET

INDUSTRIENS GENNEMBRUD:

DAMP AFLØSER MUSKELKRAFT

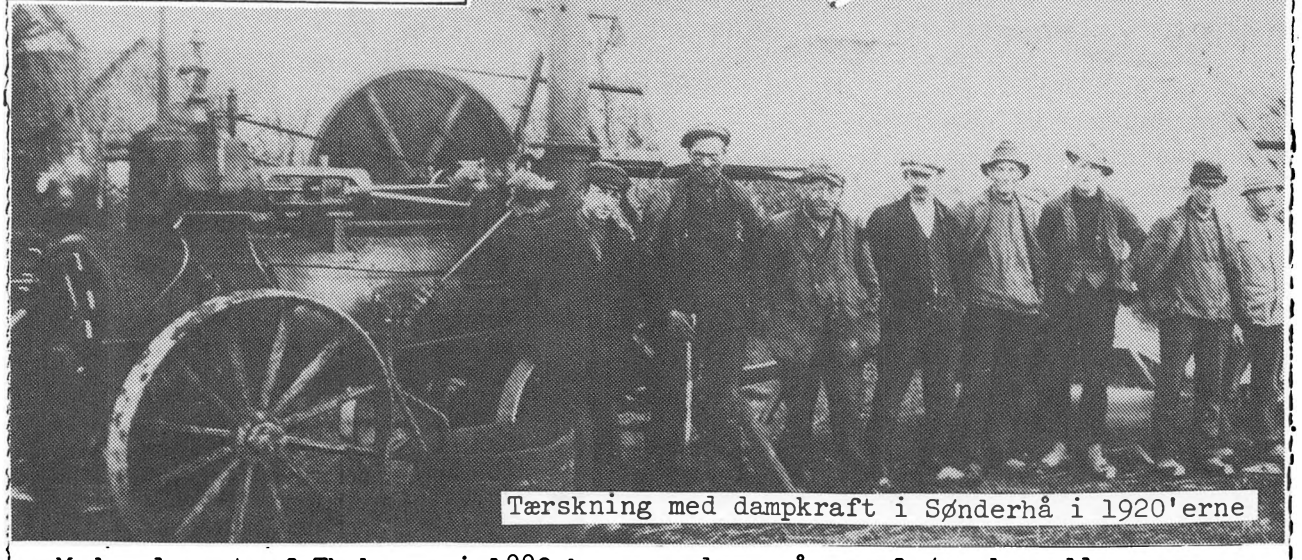

Tærskning med dampkraft i Sønderhå i 1920'erne

Med anlægget af Thybanen i 1882 kom dampkraften ind i thyboernes hverdag. Men industriens gennembrud mærkede man ikke meget til i en by som Thisted. Det var forbeholdt de store byer og hovedstaden.

Mest omfattende blev industriens gennembrud i England. Her stod den moderne dampmaskines vugge. Opfindelsen af den og andre tekniske opfindelser var en vigtig forudsætning for industriens gennembrud i 1800-årene. Men andre ting spillede også en afgørende rolle:

☆
Befolkningen voksede stærkt. Det gav overskud af arbejdskraft til industrien.

☆
Bedre tider for landbruget medførte øget købekraft hos mange. Industrien kunne afsætte sine varer.

☆
Pengeinstitutter og kreditforeninger gav mulighed for investering i industri. Telegrafen, veksler og checks øgede pengeomløbet

III

JERNSTØBERI I THISTED

EN TRAGEDIE I FIRE AKTER

Thisted 1981

Hvem skulle tro, der engang var jernstøberi i disse omgivelser ?

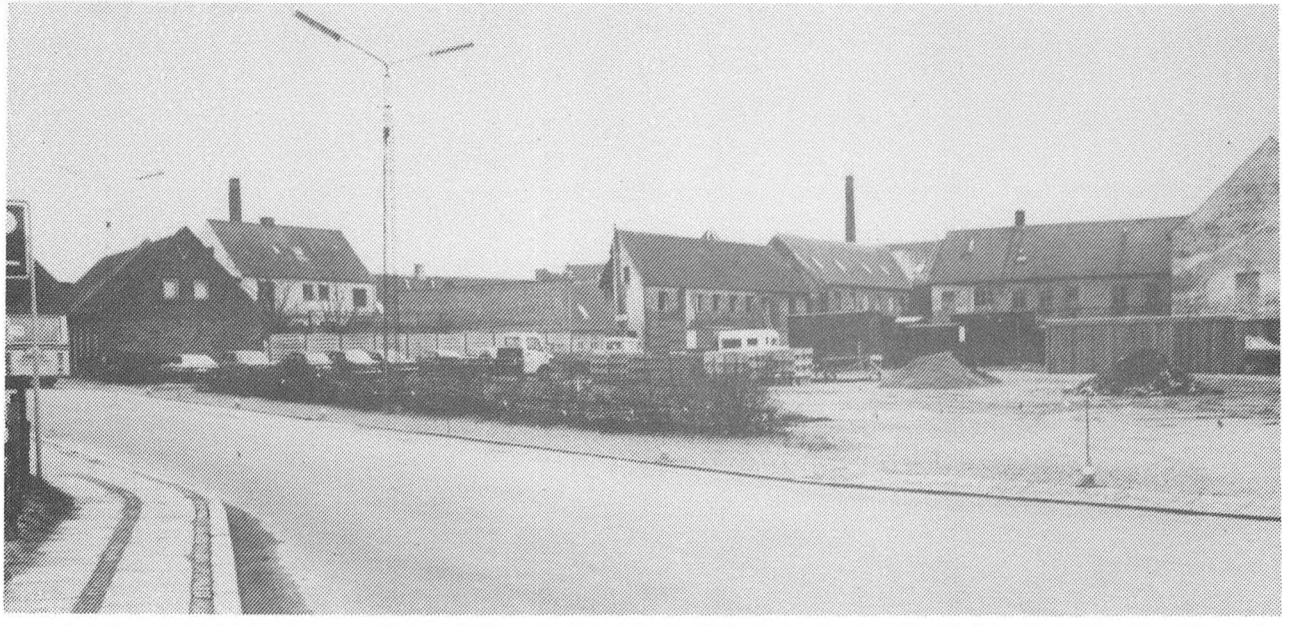

1. AKT

Et jernstøberi startes

Medvirkende:

Hansen og Krogh	Ejere
J. J. Ballin	
W. Bonne	Medarbejdere
N. A. Christensen	
Hans Petersen	
Nautes	

Handlingen udspiller sig i Thisted
i årene 1844 til 1854

Det startede i 1844

At Jernstøberiet i Thisted er i fuldkommen Drift, og er nu forsynet med alt Slags Støbegods, saasom: Større og mindre Kakkelovne, Gryder, Pander, Kaffekoller, Confygryder og Confyr-Indretninger, Skorsteensplader, m. m., bekjendtgjøres herved. Desuden kan bestilles og forfærdiges Plove og det dertil hørende fornødne Støbegods, og alt andet bestilt Arbeide kan hurtig blive expederet hos

J. Krogh.

Thisted Amtsavis 21/1 1845

Før denne annonce kunne indrykkes, er der lavet mange forberedelser. Skal en fabrik fungere, må der være egnede lokaler, maskiner, råvarer og arbejdskraft.

Men i januar 1845 var man altså klar til at åbne. Bag jernstøberiets start stod to mænd: C.A.H. Hansen og Krogh. Hansen havde pengene, og Krogh vidste noget om, hvordan et jernstøberi skulle drives. Ingen af de to foregangsmænd var thyboer. Hansen var søn af en apoteker i Hjørring, og Krogh var smedemester fra Frederikshavn.

Jernudvinding

Siden jernalderen har man kunnet fremstille jern. I dag er fremgangsmåden moderniseret, men princippet er endnu det samme. En blanding af jernmalm og brændsel antændes. Når brændingen er færdig, er der aske og råjern tilbage. Råjernet kan så forarbejdes videre, alt efter om det skal bruges til støbning eller smedning.

Udvinding af råjern i større mængder er aldrig foregået i Danmark. Jernet, der blev brugt på jernstøberiet i Thisted, kom fra England. Der havde man i 1800-tallet fundet ud af at bruge koks til udvindingen i stedet for trækul. Dermed var grundlaget skabt for de moderne højovne, vi kender i dag.

Jernalderen

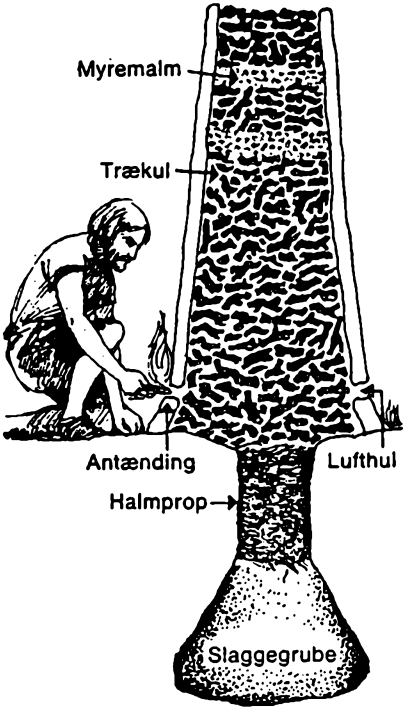

Fra råjern til støbegods

På støberiet i Thisted modtog man råjern i "bjælker", der var på størrelse med et stykke pejsebrænde. For at kunne anvende det til støbning, måtte man gøre jernet flydende. Det foregik i en kupolovn.

Når smeltningen skal foretages, lægges det nødvendige optændingsbrænde i ovnens bund. Over det lægges et godt lag cinders. Brændet antændes, og ilden virker ved naturlig lufttræk, indtil de øverste cinders begynder at gløde - "ovnen trækker op" hedder det i fagsproget. Optrækningen varer i én til to timer.

Når ovnen er trukket op, påfyldes først et lag cinders. Dernæst følger den første påsætning jern. Ved en "Påsætning" forstås råjern, gammelt jern og kalk. Over første påsætning anbringes et lag cinders. Dernæst kommer anden påsætning o.s.v., indtil ovnen er fyldt op til indfyringsdøren. Når det er sket, "sættes blæsten til", og den egentlige smeltning begynder. Det første jern kan aftappes 15 til 20 minutter efter, at blæsten er sat til. Efterhånden som ovnens indhold sænker sig, kommes påsætninger i for oven.

Efter at det sidste jern er tappet af ovnen, "sættes blæsten". Bunddøren åbnes, og gløderne falder ned på jorden, hvor de slukkes med vand. Forhærden renses til slut for flydende slagge.

I en bog fra 1911 angives det, at en velkonstrueret kupolovn kunne smelte 100 kg. jern ved forbrænding af 6 kg. cinders. Kupolovnen var med andre ord meget økonomisk i drift.

Efter smeltningen blev det flydende jern med en støbeske hældt ned i en sandform.

KUPOLOVN

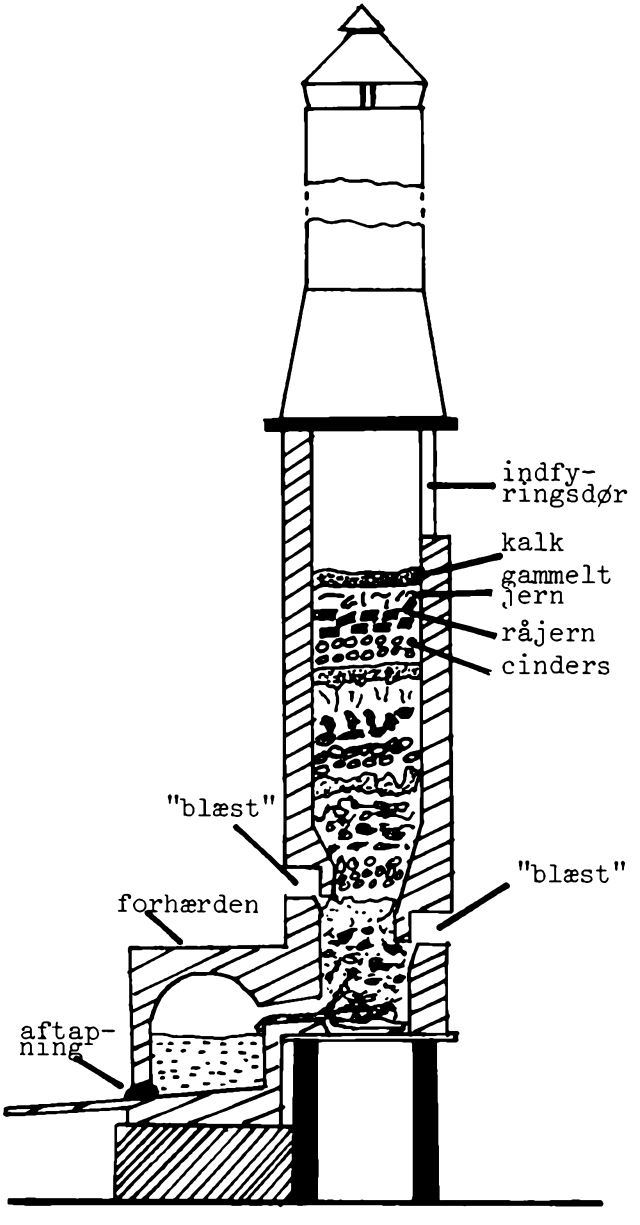

Ny ejer

Krogh var kun med i det nystartede støberi i kort tid. Hvorfor han trådte ud af støberiet, ved vi ikke. Måske kunne han ikke klare opgaven med at lede en større virksomhed ? Måske blev han syg? I 1847 overtog J.J. Ballin jernstøberiet, men allerede i 1845 bestyrede han virksomheden. Hansen blev dog i Thisted og var virksom på mange forskellige områder: drev teglværk og kalkovn, stod for plantagens drift, var branddirektør og ejendomshandler. Hansen blev en virkelig "stor mand" i byen og endte som landstingsmand for Højre.

J. J. Ballin

En avisdreng kunne som bekendt ende som millionær i Amerika. J.J. Ballin startede ikke som avisdreng, men som "sæbesyder" i Ålborg - og han blev aldrig millionær. Men han var en ihærdig mand, og han fik en alderdom uden økonomiske sorger.

Én af Ballins slægtninge startede i 1845 et jernstøberi i Hamburg. Måske er det herfra, han fik ideen til at gå ind i branchen ?

Hvem der arbejdede på fabrikken i begyndelsen, ved vi kun lidt om. Men der var 12 - 15 arbejdere. Og den senere ejer, Bonne, skal have været én af medarbejderne. Endvidere var N.A. Christensen ansat. Han startede i 1853 et jernstøberi i Nykøbing Mors.Mestersvend Hans Petersen og en dygtig arbejder,den tyskfødte Nautes, har sikkert været ledere af det daglige arbejde ved støbeformene.

Ballins ihærdighed kommer blandt andet til udtryk i en ret ihærdig annoncering. Annoncerne giver et godt indtryk af, hvad man kunne lave på støberiet i Thisted.

AVERTISSEMENTS.

Jernstöberiet i Thisted.

Efter Overtagelsen af det herværende Jernstöberie, tillader jeg mig at gjøre det ærede Publikum opmærksom paa, at jeg har givet samme Fabrik en betydelig Udvidelse, saaledes at jeg nu seer mig istand til at udføre enhversomhelst Bestilling paa, saavel finere som simpelt Støbegods i enhver Genre i større og mindre Partier, ligesom mine Priser til enhver Tid ere anførte billigst muligt i Sammenligning, saavel med Udlandets som Kjøbenhavns Fabrikpriser.

Fra Dato er jeg ligeledes stedse **velforsynet** med

et smukt assorteret Lager af
Piedestalovne i forskjellige Dimensioner,

Et stort Assortiment forefindes af
Stegegryder, samt alle Sorter runde Gryder,

For Smede anbefales
Ambolter, samt Blæsebælge-Former i alle Størrelser.
Ligesaa er jeg forsynet med

Engelske Svingplove

Udvalg af Modeller
bestaaende af: Altangelænder, Kjældergelænder, Gravgitter,

J. Ballin.

Thisted Amtsavis 31/7 1845 (forkortet)

Mit Jernstoberie i Thisted
er stedse velforsynet med alle til dette Fag henhørende Gjenstande, saasom Spiseovne, Piedestalovne, Cylinderovne, Hamborgerovne, Kakkelovne, runde Ovne, ottekantede Ovne, Kulovne, Bilæggerovne, Saa og Comfyr-Indretninger af alle Størrelser, Tagvinduer, Grubekjedler og Smaagryder, støbte Kakkelovnsrør, samt Plovgods af alle Slags, hvilket Alt udsælges til bestemte Fabrikspriser. Desforuden modtages Bestillinger paa Gravgitterer og Gravmonumenter, efter forevisende Tegninger.

Vindharper og Rentsemaskiner faaes paa Jernstoberiet.

Mine Udsalgssteder paa Landet ere hos Bertel Wilhelmsen Hvidberg paa Thyholm, Kromand Christensen i Vestervig Kroe, samt Niels Christian Smed i Ydbye ere stedse forsynede med de fornødne Vind- samt Bilæggerovne og andet Støbegods, som ligeledes udsælges efter herværende Fabrikspriser.

Thisted, den 25de September 1848.

J. J. Ballin.

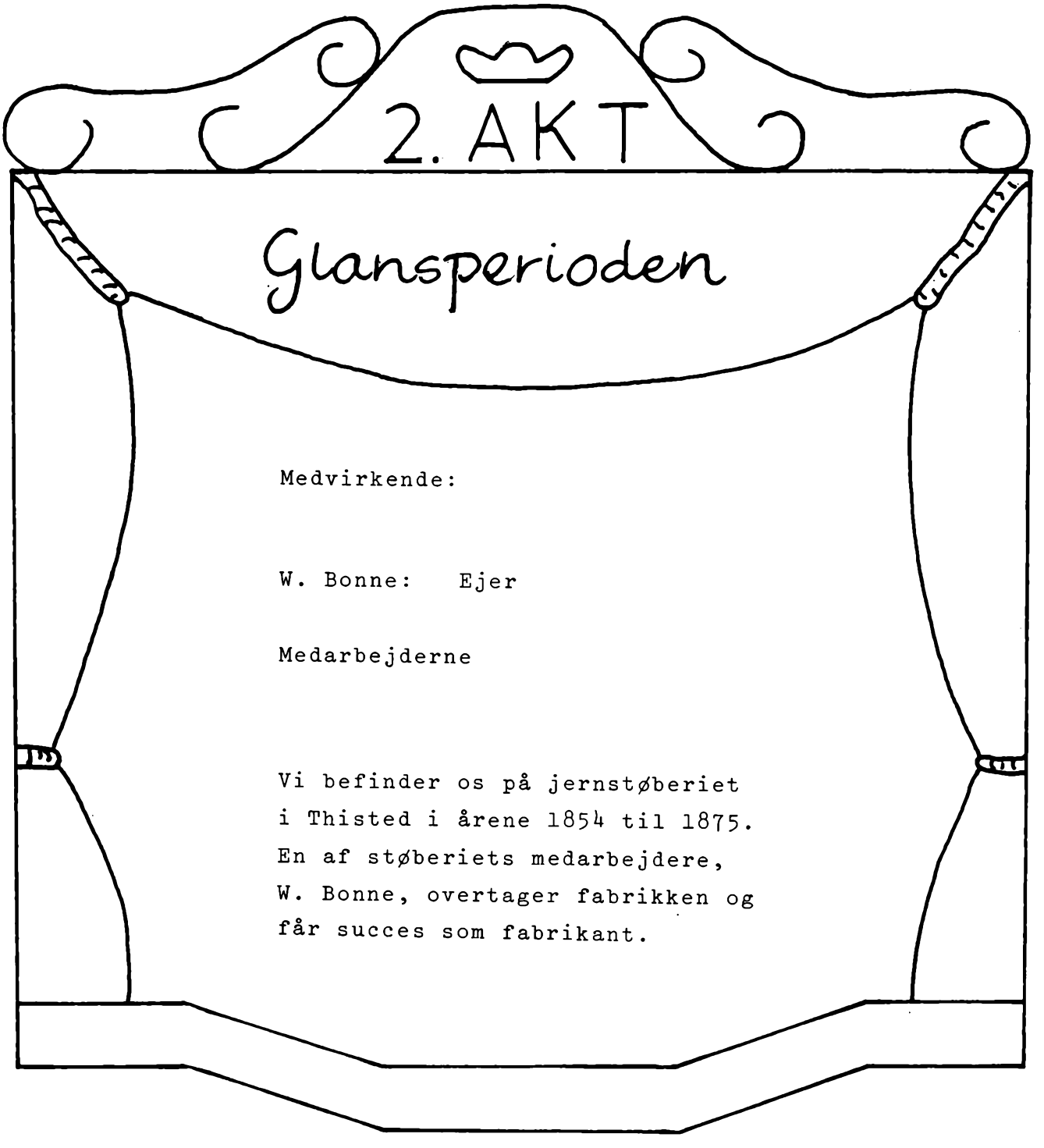

2. AKT

Glansperioden

Medvirkende:

W. Bonne: Ejer

Medarbejderne

Vi befinder os på jernstøberiet
i Thisted i årene 1854 til 1875.
En af støberiets medarbejdere,
W. Bonne, overtager fabrikken og
får succes som fabrikant.

Den lokale matador

I jernstøberiets første år hed én af medarbejderne W. Bonne. Han sad på kontoret. Det viste sig, at Bonne havde god forstand på virksomhedsledelse. I 1854 solgte Ballin støberiet til ham.

Det har sikkert heller ikke på den tid været almindelig, at en kontormand købte en virksomhed. Men Bonne har sikkert haft gode handelsforbindelser. Hans far levede af at handle med gårde.

"Et er søkort at forstå - et andet skib at føre" hedder det i et ordsprog. Men Bonne forstod sig på de to dele. Under hans ledelse gik det støt og roligt fremad for fabrikken. I hvert fald betalte Bonne mere og mere i skat for hvert år! I 1874 var han byens næsthøjeste skatteyder.Han blev efterhånden en agtet mand i byen. Han blev medlem af byrådet,havnekommissionen og fattigkommission.

Teknikken

Selv om den tekniske udvikling i 60'erne og 70'erne gik stille hen over Thisted, mærkedes den alligevel lidt på jernstøberiet. I 1856 solgte man blæsebælgene. Det tyder på, at man fra at bruge håndkraft til at blæse luft i smelteovnen nu gik over til hestegang. I 1864 blev hestegangen erstattet af en dampmaskine. Sandsynligvis den første på en fabrik i Thisted.

Fremgangen gav Bonne blod på tanden. I 1865 startede han en kradsuldfabrik. Også det gik godt. Bonnes skat blev igen sat op.

Omdannelsen

I 1872 havde Bonne en omsætning på 15.000 rigsdaler om året på støberiet og 11.500 på kradsuldfabrikken. På støberiet var der ansat 15, heraf én kontormand.På kradsuldfabrikken var der 28 ansatte.Dampmaskinen var på 5 til 6 HK.

I 1874 nåede den lokale matador sit højdepunkt rent økonomisk. Men selv en matador har problemer. Jernstøberiet trængte til modernisering,og det er en kostbar affære. Bonne besluttede at omdanne virksomhederne til et interessentskab. Første juli 1875 skete omdannelsen,og fabrikken kørte videre under navnet "Bonnes jernstøberi og maskinfabrik".

I anledning af omdannelsen af fabrikken kunne man i Thisted Amtsavis læse følgende:

Hr. Fabrikant Bonne!

Idet De nu under forandrede Forhold fortsætter Fabrikvirksomheden, føle vi Undertegnede Trang til at bevidne Dem vor inderligste Taksigelse for Deres hidtil mod os beviste Velgjerninger. Samtidig med, at De i mange Aar har forundt os stadigt Erhverv baade i Fabrikken og i vort Hjem, har De tillige med ærel Beredvilligbed ved mangen en Leilighed, og særlig med gode Gaver ved den nu indtraadte Forandring, baade hjulpet og glædet os. Det er i Erkjendelsen heraf, at vi bede Dem velvilligst at modtage en velment Udtalelse af vor dybtfølte Paaskjønnelse og Forbindtlighed. Gud lønne Dem og ærede Familie for Deres hæderlige Adfærd mod os!

Thisted, den 12te Juli 1875.

De kvindelige Arbeidere i Kludefabrikken.

Bonnes Jernstøberi

1. støberi
2. Bonnes privatbolig fra 1870
3. kupolovn
4. nederste etage bygget af Ballin o. 1850 til lager og værksted - udvidet af Bonne og brugt til kradsuldfabrik

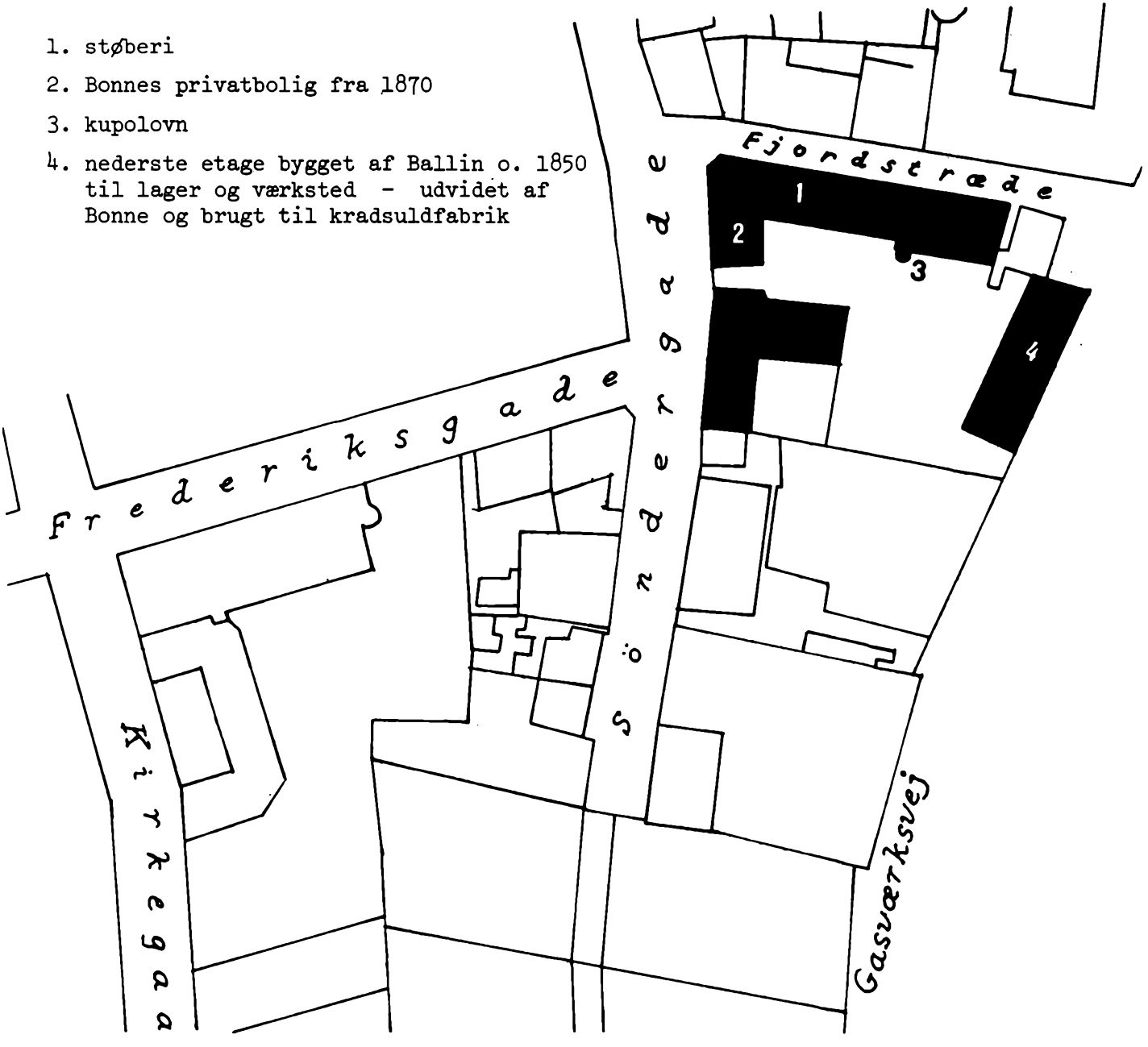

Tegnet på kopi af kort fra 1865 (senere revideret)

På dette luftfoto fra 1955 lå støberiets bygninger endnu som i Bonnes tid

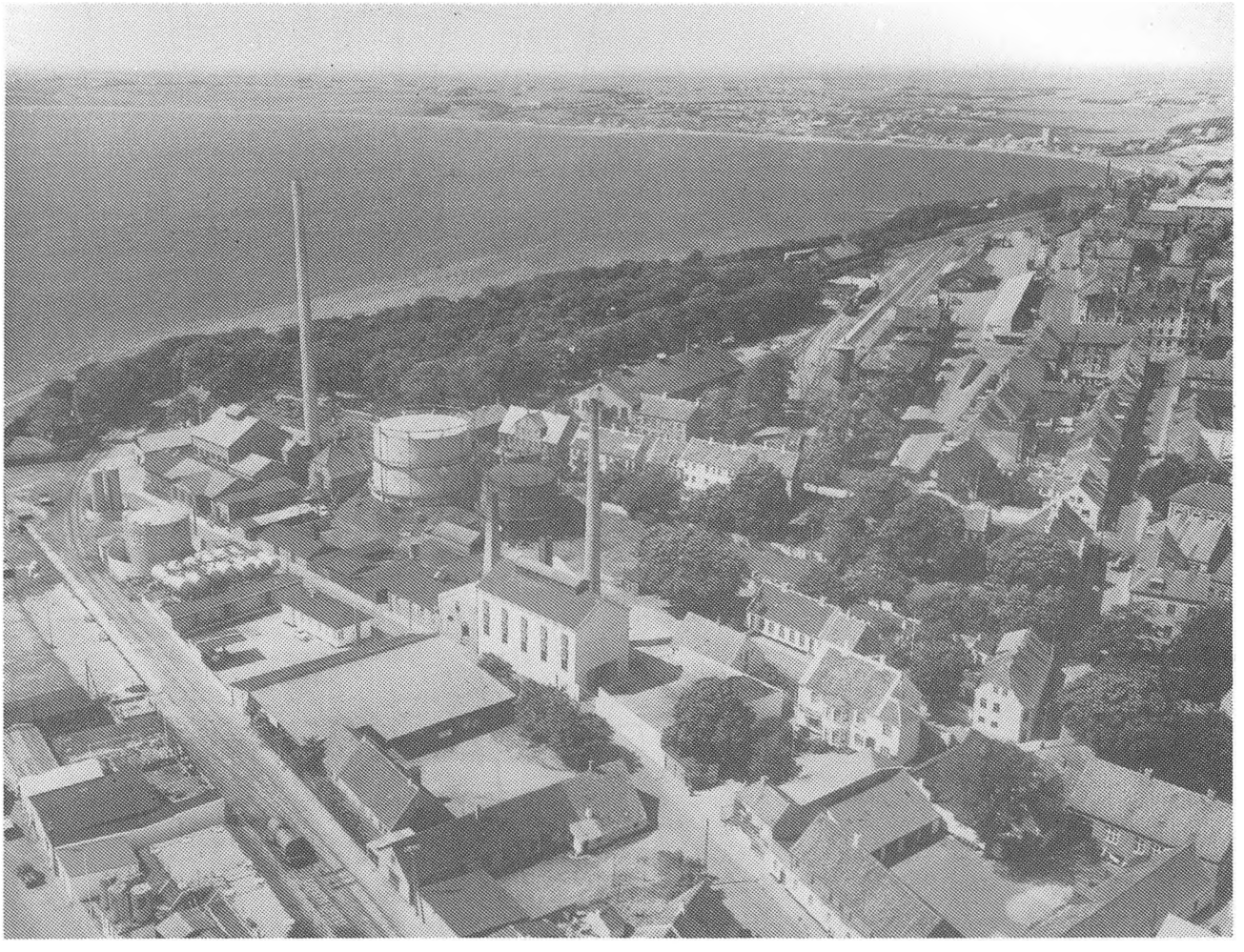

☐

Find på billedet:

- støberiet
- Bonnes privatbolig
- kupolovnen
- kradsuldfabrikken

Hvad er der nu på det sted, hvor Bonnes jernstøberi lå?

☐

Bybilledet så ikke sådan ud i Bonnes tid. Prøv på fotografiet at finde disse forandringer:

- jernbanen (1882)
- gasværket (1883)
- elværket (1906)

Hvad er der sket siden 1955 ?

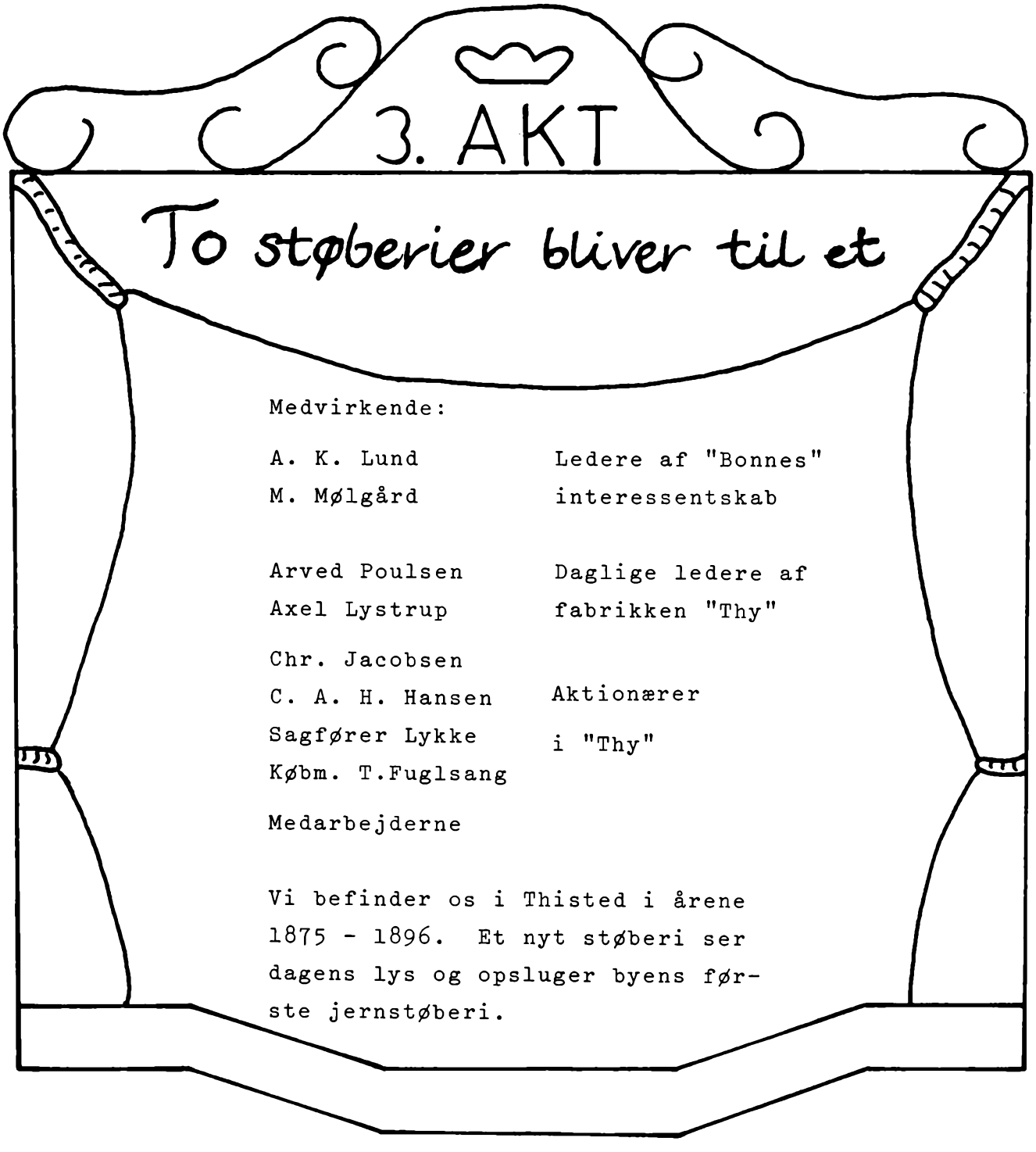

3. AKT

To støberier bliver til et

Medvirkende:

A. K. Lund	Ledere af "Bonnes"
M. Mølgård	interessentskab
Arved Poulsen	Daglige ledere af
Axel Lystrup	fabrikken "Thy"
Chr. Jacobsen	
C. A. H. Hansen	Aktionærer
Sagfører Lykke	i "Thy"
Købm. T.Fuglsang	
Medarbejderne	

Vi befinder os i Thisted i årene 1875 - 1896. Et nyt støberi ser dagens lys og opsluger byens første jernstøberi.

Bonne rejser

I 1876 forlod Bonne byen og flyttede til København, hvor han døde et halvt år senere 47 år gammel. Men "hans" jernstøberi kørte videre. Dog ikke uden vanskeligheder. De største kom fra en ny konkurrent, "Fabrikken Thy". Der udviklede sig efterhånden en jernhård kamp mellem de to virksomheder. Der var ikke plads til dem begge i Thisted. Hvem skulle dø, og hvem skulle overleve ?

Thisted, den 26de Juni 1876.

Et Festmaaltid til Ære for Fabrikant Bonne, der i disse Dage forlader Byen for at begive sig til Kjøbenhavn, afholdtes i Lørdags Aftes paa „Hotel Aalborg" efter Indbydelse af Bestyrelsen for Haandværkerforeningen, hvis Sekretær Hr. Bonne i en Aarrække har været, og som i sin Tid erholder en Trediedel af det Legat, han og Hustru har stiftet til Fordel for nogle af hans mangeaarige Arbeidere, saalænge disse ere i Live. Selvfølgelig fandt Paaskjønnelsen af denne Velbædighed sit Udtryk under Festen, ligesom ogsaa Hr. Bonnes tolvaarige Virksomhed i Borgerrepræsentationen betonedes, med Ønsket om, at han og Familie maatte i deres nye Hjem finde tilstrækkelig Erstatning for Opholdet i den By, hvortil de i saa lang Tid have været knyttede.

W. Bonne

billedudsnit af
bystyret i 1863

Naboer og konkurrenter

I et hus ved siden af Bonnes jernstøberi boede Christen Jacobsen. Han er senere blevet kendt som far til digteren J.P.Jacobsen. Men han var andet end det. Han var grosserer. Og endda ikke én af de mindste.

Naboskabet mellem støberiet og Chr. Jacobsen var ikke det bedste. Allerede i Ballins tid kunne de ikke enes om at inddæmme et stykke af fjorden.

Vi ved ikke, om det var bitterhed mod nabovirksomheden eller spekulation, der fik Chr. Jacobsen til at gå ind i starten af en ny konkurrerende virksomhed. I hvert fald er han én af de kendteste navne bag jernstøberiet "Thy", der startede på Kastet i 1875. Men som i 1845 var C.A.H. Hansen også her fødselshjælper. Han var i mellemtiden blevet kammerråd.

»Bonne« og »Thy«

"Bonnes Jernstøberi" kaldte sig interessentselskab, "Thy" aktieselskab.I praksis var forskellen dengang ubetydelig. Vi har oplysninger nok til at vide, at kapitalen i de to fabrikker kom to steder fra. Fra købmænd i byen og fra de store landmænd i byens omegn.

Gennem store annoncer bekæmpede de to fabrikker hinanden. De satsede på landbrugsmaskiner. Ideen kom fra udlandet, f.eks. Mc. Cormick i USA. Men en landbrugskrise, der satte ind i 1877, gav vanskeligheder. Man måtte se sig om efter nye produkter, såfrem hjulene skulle holdes i gang.

Samtidigt med at "Thy" indrykkede nedenstående annonce, satte "Bonne" en produktion igang af bl.a. dampmaskiner.

Thisted Amtsavis 19. juni 1878

Komfur-Patent.

Fabriken „Thy“ har afkjöbt Hr. Fabrikant Thulesen af Lyngby pr. Kjöbenhavn **Eneretten** til for **Thisted og Thy** at fabrikere Komfurer efter det ham patenterede Princip. Det bemærkes særlig, at Princip et **billig** kan anbringes i **ethvert ældre opsat** Komfur **uden** at dette behöver at tages ned. Ved Patentet opnaaes en meget **betydelig Brændselsbesparelse,** hvorfor det paa det bedste anbefales.

Fabriken „Thy“.

Nederlag og sejr

Det blev "Bonne", der trak det korteste strå. I 1882 måtte man opgive ævred. "Thy" købte virksomheden for 47.500 kr. I vore dage kaldes det en "fusion".

Efter fusionen beskæftigede "Thy" 40 mand, hvoraf 24 kom fra "Bonne". Dampmaskinen var på 12 HK, mens den årlige produktionsværdi var ansat til 50.000 kr.

Fremtiden blev imidlertid ikke en dans på roser for fabrikken "Thy". Man klarede sig igennem 1880'erne, men kun på det jævne.

I 1881 dannede typograferne som de første i Thisted en fagforening. I 1892 blev "Smede- og Maskinarbejdernes Fagforbund" dannet.En senere konflikt viser, at ikke alle arbejderne på "Thy" blev medlem af den nye fagforening. Senere viste også "Formerforbundet" sig på virksomheden.

I 1890'erne gik det sløjt for fabrikken. Elendigheden kulminerede i 1896 med, at fabrikken måtte ophøre som aktieselskab.

Thisted, den 3die August.

— En i længere Tid forberedt Sammensmeltning af de to Jernstøberier heri Byen er igaar bragt i Orden, idet Jernstøberiet „Thy", der eies af et Aktieselskab, har kjøbt de Interessentskabet „Bonnes Jernstøberi" tilhørende Bygninger (den af Dr. Tolderlund beboede Eiendom dog undtagen) med Inventarium m. m. for en Kjøbesum af 47.500 Kr., imod at Interessenterne for hele den Kapital, som udkommer ved Opgjørelsen af Interessentskabets Aktiver og Passiver, erholde Aktier i „Thy" paa 100 Kr. for hvert 50 Kr., der ved den nævnte Opgjørelse fremkommer. Overdragelsen af Eiendommen finder Sted den 1ste Decbr. d. A. og Indbetalingen af Kapitalen fra „Bonnes Støberi" inden 1ste Febr. 1883. Til at varetage det videre Fornødne ved Transaktionen, samt udarbeide nye Statuter for de forenede Fabrikker nedsattes paa Generalforsamlingerne igaar et Udvalg, bestaaende af Kjøbmændene Kjærgaard og Kjersgaard, Sagfører Johnsen, Propr. Nyby, Konsul Andersen og Fabriksbestyrer Lystrup.

Thisted Amtsavis 1882

Alslags Støbegods

kan faaes og Bestillinger modtages ved
Maskinfabrikken & Jernstoberiet „Thy".

NB. Ligeledes modtages paa Savskjæreriet Brædder til Gjennemsavning samt Træ til Gjennemskjæring til Snedkerbrug.

Thisted Amtsavis 10. april 1878

Bonnes Jernstøberi

&

Maskinfabrik.

Pumper til alle Dybder,
Kakkelovne og **Komfurer** i alle Störrelser,
Bygnings-, Stald- og Kjælder-**Vinduer**,
Kjærner til Haand- og Hestekraft, samt
Smørældemaskiner,

Brændselbesparende Apparat

til Indsættelse i gamle og nye Konfurer, uden at disse behöve at nedtages, samt **alt andet Støbegods**, der stedse haves paa Lager til billige, bestemte Priser.

Thisted Amtsavis 13. juli 1878

Fabriken „Thy"

anbefaler **Hestegange**, **Saamaskiner**, **Kjærneværker** i alle Størrelser, saavel med **Tandhjul** som **Remskiver**, **Smørældemaskiner** i flere Størrelser, **Meierigryder** (Fjords Princip) samt al Slags **Støbegods** til Bygninger, Land- og Husbrug.

Thisted Amtsavis 5. marts 1878

Fabrikken »Thy«

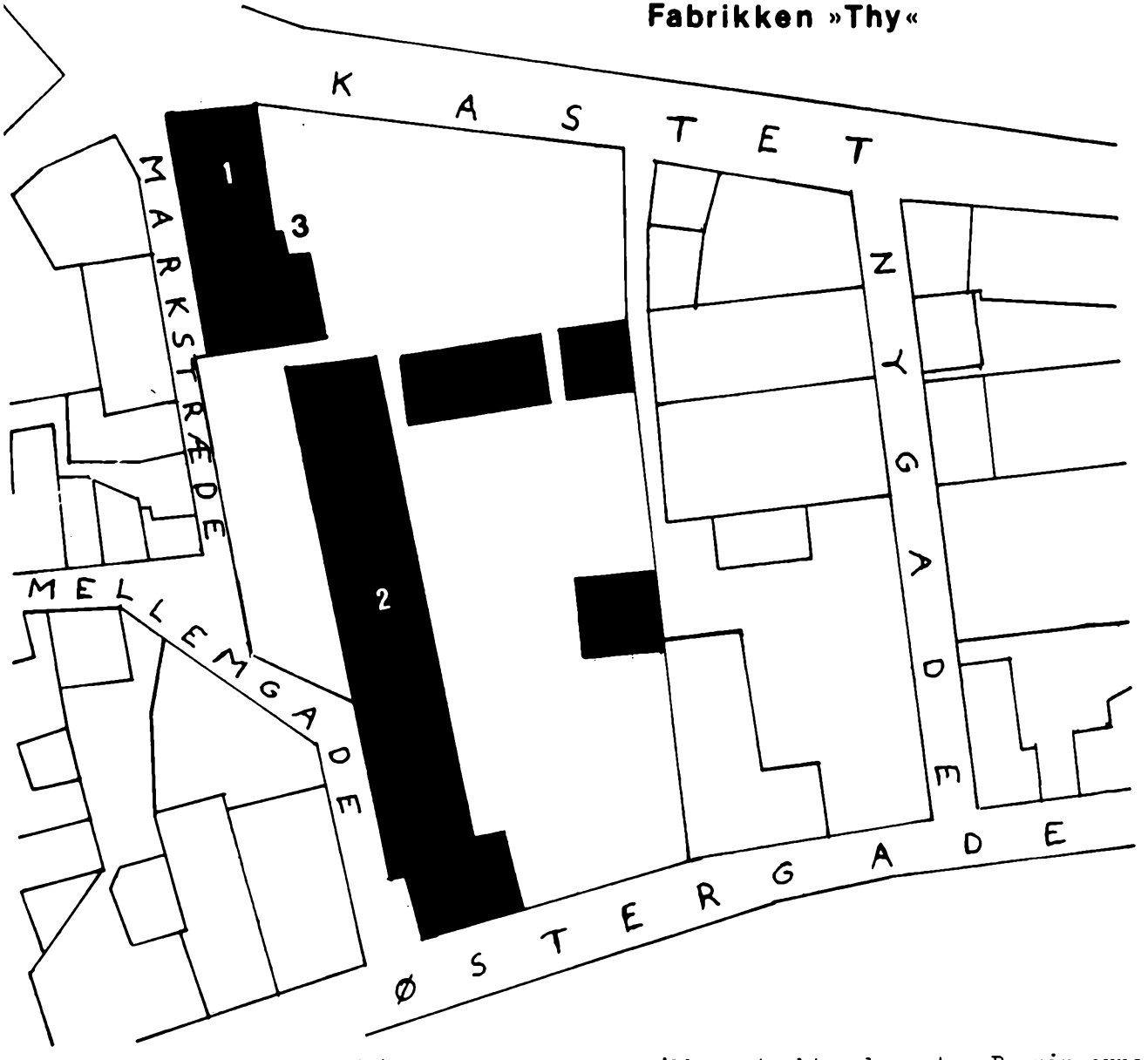

Sådan lå bygningerne i 1894. Senere blev fabrikken stærkt ombygget. Bygningerne er her indtegnet på en kopi af et kort fra 1865.

1. støberi
2. maskinværksted
3. kupolovn

☐ Hvad er der nu på det sted, hvor "Thy" lå ? Besøg eventuelt stedet.

Arbejdere på fabrikken "Thy"

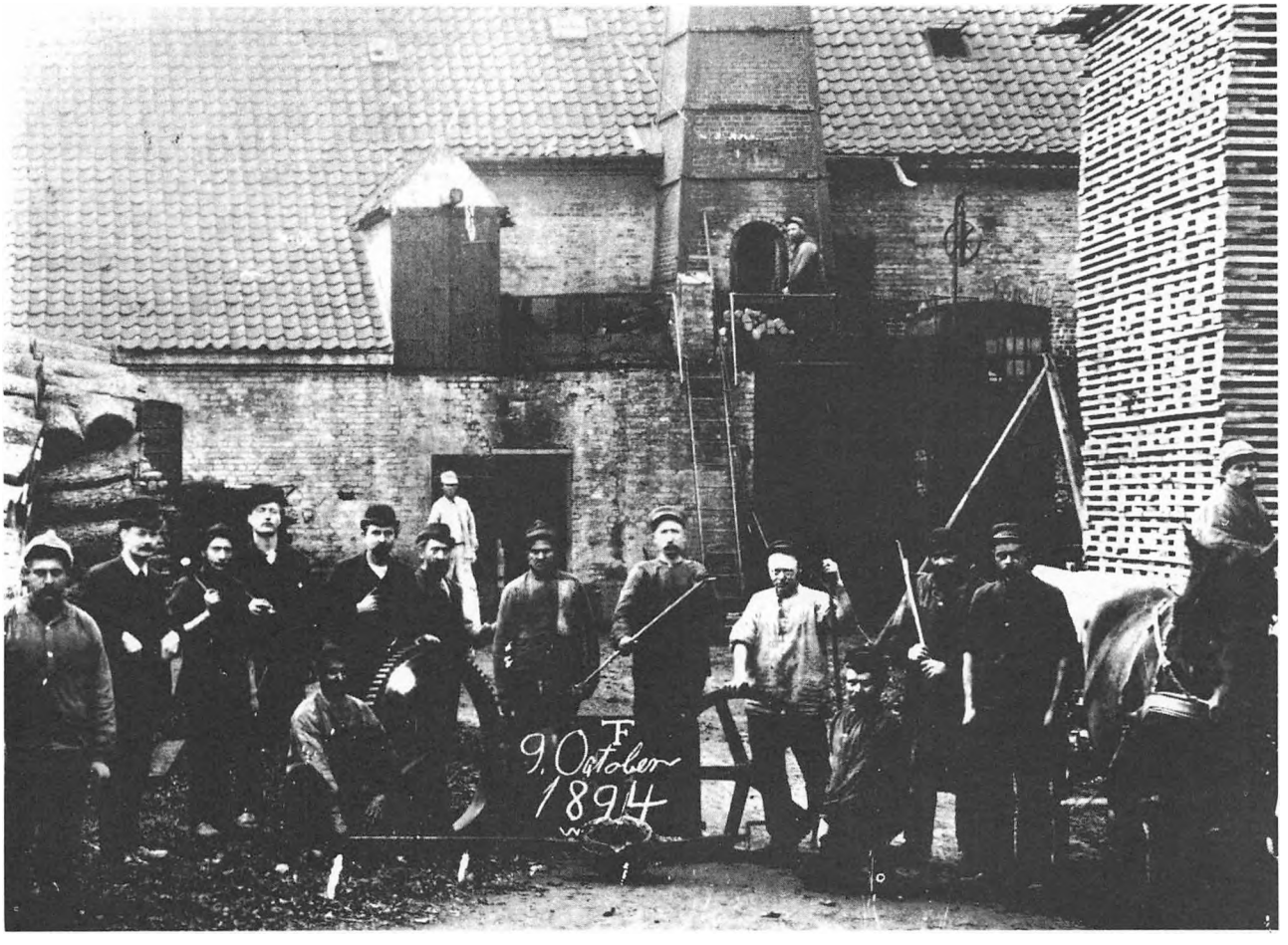

Hvor er indfyringsdøren til kupolovnen ?

☐

Se på kortet side 52. Hvor omtrent stod fotografen, da han tog billedet, der er her på siden ?

Hvilke årsager kan der være til, at en virksomhed i dag må lukke? Tænk for eks. på små butikker og håndværksvirksomheder.

Hvordan kan en landbrugskrise i dag få betydning for industrien ?

Efter at Bonne havde forladt virksomheden beholdt man navnet "Bonnes Jernstøberi". Hvorfor ? Kender du navne på firmaer, der har navn efter en forhenværende ejer ?

Fabrikken „Thy“

leverer

al Slags Støbegods

saavel til **Bygningsfaget** (Ovne, Komfurer og øvrige herhen hørende Artikler) som til **Landbrug** og **Meierier**, samt **Kjærneværker, Smørælteмaskiner** og **Landbrugsmaskiner**, **Dampgryder** til Meieribrug efter Docent Fjords Princip m. m.

Udsalg af Anker Heegaards kombinerede

Slaae- og Meiemaskiner

„Frederiksværks Champion“, denne Maskine er ligesaavel skikket til Slaaening af Græs og Kløver, som til Meining af Sæd, den kan arbeide om ganske skarpe Hjørner, den trækkes let af 2 Heste, den slaaer eller meier under almindelige Færhold 1 Td. Land i Timen, den betjenes af 1 Mand, som under Brugen let regulerer Stubbenes Høide og Negenes Størrelse. Paa „Frederiksværks Champion“ er den meget væsenlige Forbedring, at Knivstangen ikke forbindes ved Hjælp af Pitmanns Bolt eller anden Bolt eller Skrue, men ved et Kugleled, der er meget solidere, og ved hvilket man hurtigere og lettere kan skifte Knivstang. Paa denne Forbedring er erhvervet 5 Aars Eneret. Prøvemaskiner haves paa Lager.

Al Slags Træ modtages til Skjæring saavel paa Lang- som Baandsaug.

Fabrikken „Thy“

i Thisted.

Thisted Amtsavis 12. juni 1876

☐

Lav en moderne reklame for de to jernstøberier.

Hvis du havde mulighed for at starte et jernstøberi i dag, hvilke ting ville du så fabrikere ?

4. AKT

Kampen for at overleve

Medvirkende:

William Jacobsen
T. C. Fuglsang — Ejere af "Thy"
Jacob Poulsen

N. L. Spangberg
N. J. Thykier
P. O. Poulsen — Aktionærer i "Thy"
Andreas Jensen

Medarbejderne

Vi befinder os i Thisted i årene 1896 - 1930. "Thy" optræder som privat selskab og som aktieselskab. Men lige lidt hjalp det.

Jacobsen og Fuglsang

I 1896 overtog T.C. Fuglsang og William Jacobsen "Thy". Fuglsang var en meget rig købmand og jordejer. William var kun "gamle" Christen Jacobsens søn. Christen døde i 1897, og sønnen arvede en del penge af faderen, men ikke hans forretningssans. Pengene blev sat over styr, og Fuglsang stod alene tilbage med fabrikken. William endte sine dage som kirkegårdsgraver nord for Nr Sundby.

"Thy" var omfattet af den store lockout i 1899, og i 1902 udviklede en lokal konflikt sig. Denne konflikt kan vi følge i avisen "Thisted Amt Social-Demokrat" fra 1902:

Smede-Lockout i Thisted.

Som forleden meddelt nedlagde Formerne i Fredags Arbejdet paa Fabriken „Thy" i Thisted. Ejeren, en gammel rig Aristokrat, beskæftigede foruden Formerne 5 Smede, af hvilke de 2 var Medlemmer af Fagforeningen. Disse 2 Mand blev i Søndags kaldt op for Enevoldsherskeren Hr. Fuglsang, der i høje Toner og lange Baner lovpriste deres Arbejde, m e n — han beklagede (!!) at være nødsaget til at vise dem ud af Fabriken — de var jo i Fagforeningen, og det var galt!

Smedene arbejdede for den kolossale Betaling af 25 Øre pr. Time!

Fuglsangs Fabrik er nu godt hjulpen — 3 uorganiserede Smede og 2 Skruebrækker-Formere udgør hele Mandskabet.

Smedene har indsendt Begæring om Understøttelse til Forbundet. Dettes Sekretær, Hr. Lundby var for nogen Tid siden i Byen, men da han vilde konferere med Fuglsang om Lønforholdene, vendte den store Mand ham Ryggen og gik.

13/8

Thisted, den 24. August.

En Fattigforstander som Skruebrækkerhverver.

Fabrikant Fuglsang paa Fabriken „Thy" i Thisted anstrænger sig af yderste Evne for at skaffe Skruebrækkere. Han henter dem endogsaa fra Fattiggaarden.

Men her blev han forleden sølt narret. Paa Nørresundby Fattiggaard var en Former. Fattigforstanderen skrev til Hr. Fuglsang, der skyndte til med Kyshaand, og Formeren blev forsynet med Rejsepenge og sendt til Thisted for at agere Skruebrækker.

Men hvilken Sorg for Fabrikanten og for den noble Fattigforstander, da Formeren nægtede at tage Arbejde, saa snart han hørte, at der var Strejke. Fabrikanten baade truede og bad, ja, gik endog saa vidt, at han bød ham 35 Øre i Timen — den Løn, som hans gamle Arbejdere forlangte — men lige meget hjalp det, thi Formeren fra Fattiggaarden var en hæderlig Mand!

Men hvor kan en Fattigforstander tillade sig at spille Skruebrækkerhverver og derved bidrage til at trykke Lønnen ned for Arbejderne, saa at endnu flere bringes paa Fattigvæsnet?

Den Art Sparsommelighed bliver nærmest det man kalder at spare paa Skillingen og lade Daleren gaa.

Konflikten varede i et års tid. Så kneb det med enighed i fagforeningens rækker. Arbejdet blev genoptaget, uden af der skete afgørende ændring i lønforholdene.

Jacob Poulsen

I 1903 døde Fuglsang. Jacob Poulsen købte fabrikken. Dermed kom igen en virkelig fagmand i toppen. Poulsen var smed (bl.a. cykelsmed!) og gasmester, hvilket svarer til nutidens VVS-installatør. Han gik til opgaven med stor energi. Hvad man lavede i den periode, kan vi få et indblik i ved at kigge i et salgskatalog. En del af modellerne var "stjålet" fra støberiet i Nykøbing Mors.

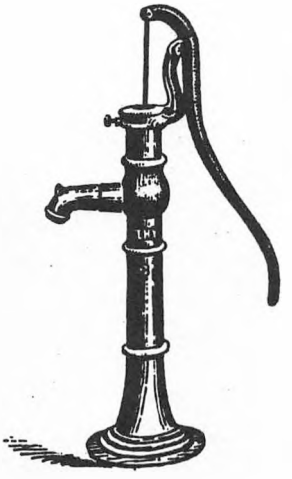

Forniklet Kappeovn.

Døgnbrænder.

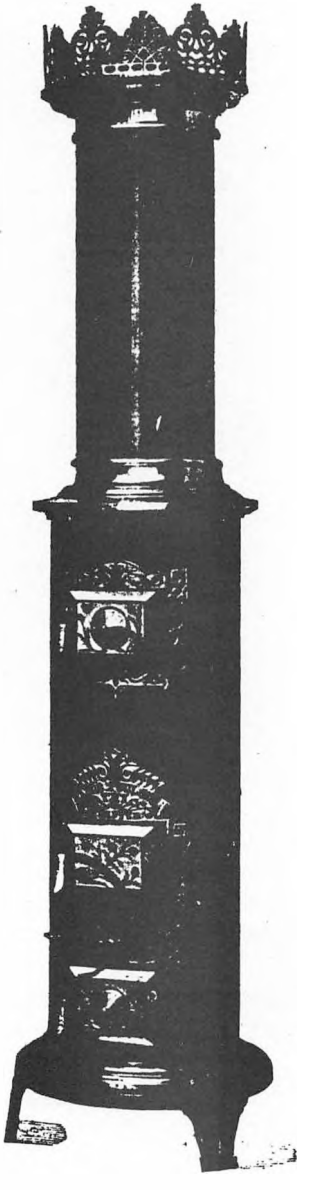

Regulerings-Komfur.

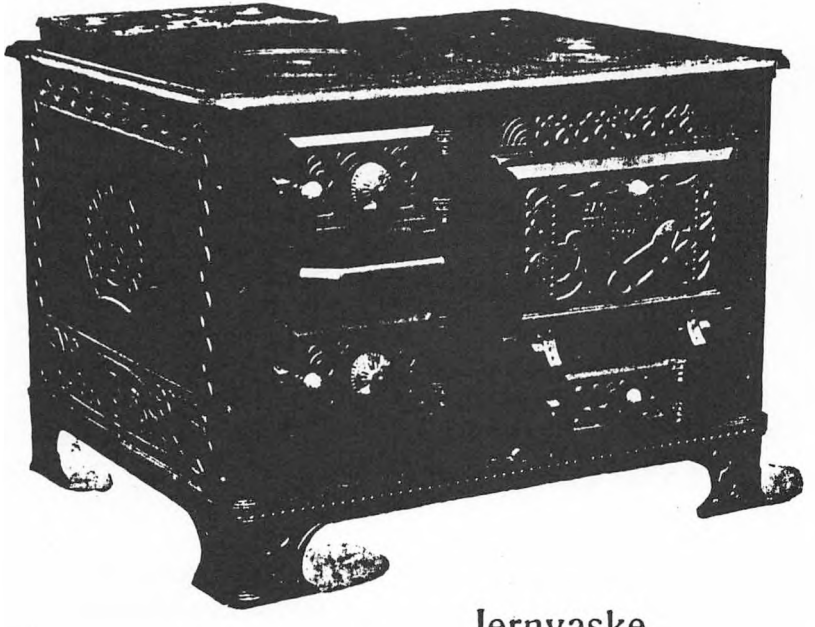

Jernvaske

med Udløb i Hjørne eller i Midten af den ene Ende efter Ønske.

"Thy"s personale i begyndelsen af 1900-tallet

Jacob Poulsen (med hvid flip) er nr. 3 fra venstre i forreste række

☐
Hvordan kan man på billedet se,at vi befinder os på en maskinfabrik og et jernstøberi ?

Hvilke ting fortæller, at fotografiet er taget for mange år siden ?

Hvordan adskiller fabrikanten sig fra arbejderne ?
Hvilke andre skiller sig ud i påklædning ? Hvad mon de lavede ?

☐
Find i avisudklippet fra 13/8 1902 på s. 56 så mange ord som muligt, der viser, at den socialdemokratiske avis så sagen fra arbejdernes side.

Forestil dig, at du skulle skrive artiklen fra 13/8 om, så den kunne stå i den konservative "Thisted Amtsavis". Hvordan ville din artikel se ud ?

Aktieselskab igen

I 1917 stod man i store vanskeligheder. Første verdenskrig var i fuld gang. Det var svært at få råjern til andet end våbenproduktion. J.Poulsen besluttede at omdanne "Thy" til et aktieselskab.

Grosserer Spangberg, hvis navn er kendt fra "Spangbergs Kaffe", trådte til sammen med andre pengemænd. Den nye kapitaltilførsel og krigens ophør satte hjulene igang igen. I 1919 udbetalte firmaet 14 % i udbytte til aktionærerne, og i 1920 fik de 7½ %.

Men så var det også sket med gode tider. Aktionærerne fik ikke en øre mere i udbytte. Den daglige ledelse blev udskiftet flere gange, men lige lidt hjalp det.

I 1926 likviderede "Thy".For at undgå for store tab søgte man at sælge virksomheden. I en annonce tilbydes den en eventuel køber for 85.000 kr.

Fabriken »Thy«.

Paa Generalforsamlingen i Gaar i A/S Maskinfabriken »Thy« i Thisted vedtoges det, som meddelt, med 123 St. mod 4 at lade Selskabet træde i Likvidation, og der valgtes Likvidatorer. Der foreligger intet endnu m. H. t. Realisation af Fabriken; men der vil nu af Likvidatorerne blive optaget en ny Status med Salg for Øje.

Thisted Amts
Tidende 1926

En synkende skude er imidlertid svær at sælge, og der meldte sig ikke nogen køber. Det lykkedes dog at få fabrikken i gang igen. Og på generalforsamlingen i 1928 var der optimisme at spore:

Form. gav Beretning om Virksomheden, og derpaa fremlagdes Regnskabet, der for 1. Halvaar viste et Driftsunderskud paa godt 5000 Kr., og for næste Halvaar var Resultatet, naar man fik udtrukket forskellige Beløb, som ikke vedrører Driften, et Underskud paa godt 4000 Kr. Dette Underskud hidrørte i Virkeligheden saa godt som udelukkende fra Tiden, inden Forretningen kom i Gang efter Likvidationen, hvad ogsaa fremgik deraf, at Fabrikens Salg i de sidste 6 Maaneder af Aaret var mere end fordoblet. Regnskabet blev godkendt.

— Ved Kaffebordet aflagde Direktør Lund Beretning om Driften efter Rekonstruktionen og meddelte, at det, som det fremgik af Regnskabet, var foretaget omfattende Forbedringer i saavel Støberiet som Maskinværkstedet, saaledes at der nu arbejdes tidssvarende. Fabriken beskæftiger i Tiden gennemsnitlig 30 Mand, og at man trods de daarlige Tider for industrielle Virksomheder alligevel kunde mærke en stigende Efterspørgsel og en tilbagevendende Tillid til Fabriken, saaledes at Fabriken havde sikret Leveringsordre for de første Maaneder frem i Tiden.

Thisted Amts Tidende 28/3 1928

De sidste år

Fabrikken kørte videre. Men ikke som før. Man startede en produktion af vejtromler. Man håbede, det ville sikre fabrikkens eksistens. Og med stolthed fremviste man de første eksemplarer.

Tromlerne blev solgt, men det reddede ikke "Thy". Indtægterne var ikke store nok, og man kunne ikke få fremskaffet kapital til en fornyelse af fabrikken. Det gik dårligere og dårligere, og i 1930 måtte man lukke. Den 24. august 1931 var likvidationen afsluttet. Firmaet var ophørt... for evigt.

Det, der engang så ud til at blive et lystspil, endte som en tragedie !

Vejtromlerne var i hovedsagen en monteringsopgave - kun hjulskiverne støbtes her

Cirka 1929

☐
Der var flere grunde til, at "Thy" måtte lukke. Herunder er nævnt nogle ting, som kan have været medvirkende. Hvilke ting, mener du, var de væsentligste ?

1. Fabrikken satsede på for mange ting. Derimod har Morsø jernstøberi overlevet indtil i dag. Her holdt man sig fra landbrugsmaskiner og koncentrerede sig om mindre ting f.eks. gryder, ovne, komfurer og staldvinduer.
2. Der var mange forskellige ledere. Hos en del af dem har det sikkert knebet med faglig viden.
3. Fabrikken fik næsten aldrig tilført tilstrækkelig kapital på de rigtige tidspunkter. Det var på den måde svært at modernisere i tilstrækkelig omfang.
4. Efter et lederskifte blev man ofte ramt af en krise udefra. For eks. i 1847, 1857, 1877 og 1921. (krisen 29/30 fik ikke betydning)

RB

RESUMÉ-BLADET

TO STØBERIER

Thisted har haft to jernstøberier.

Syd for den nuværende Toldbodgade lå der jernstøberi fra 1844 til 1882. - To navne var især knyttet til dette støberi, nemlig Ballin og Bonne.

Mellem Kastet og Østergade fungerede jernstøberiet "Thy" i årene 1875-1930.

Fra 1875 til 1882 havde Thisted altså to jernstøberier.

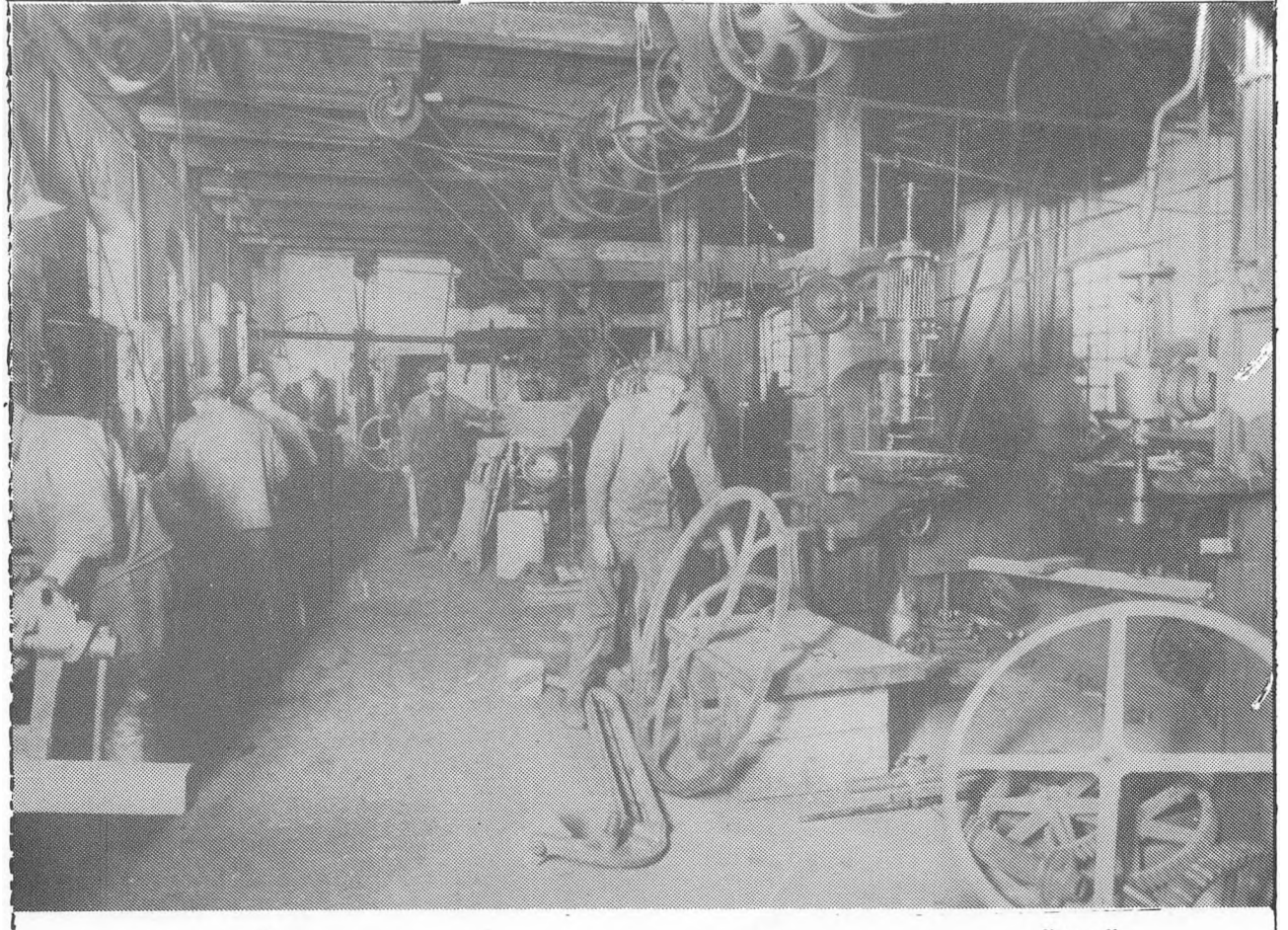

Arbejdet i fuld gang på maskinfabrikken jernstøberiet "Thy"

IV

SUNDBY THY JERNSTØBERI

HVOR TRADITIONEN ER ET LEVEBRØD

Støberiets historie

Jernstøberiet i Sundby Thy er næsten lige så gammel som støberiet i Thisted.

"Sundby Jernstøberi og Maskinfabrik" blev startet af smeden J. C. Svankjær fra Vildsund. Allerede i 1851 tilbød han landbrugsredskaber "såvel for bonden som herremanden."

I 1856 fik Svankjær 3 års eneret for hele kongeriget på "kornkaste- og rensemaskiner", som han selv havde konstrueret.

Støberiet startes

Svankjær fik tilladelse til at åbne selve jernstøberiet i 1857. Der blev lavet gængse støberiartikler som f. eks. gryder, kakkelovne og komfurer.

Produktionen af landbrugsredskaber blev også udvidet i de næste år. I annoncer oplyses det, at man selv kan støbe dele af maskinerne. Det drejede sig bl. a. om hakkelsesmaskiner, såmaskiner, harver, vandsnegle, hestegange og tærskeværker.

Industritællingen 1872

I industriindberetningen fra 1872 oplyses det, at Svankjær havde 11 ansatte, hvoraf de 3 var midlertidigt beskæftigede. 4 arbejdede på akkord og 7 på dagløn. Arbejdstiden var 14 timer, heraf tre timers hvile. To af arbejderne havde hus og jord som bierhverv.

I 1872 var der ingen dampkraft, så blæsten til smelteovnen blev sandsynligvis leveret af en hestegang.

1874 - 1917

I 1874 blev virksomheden afstået til Vilhelm Wang, der havde været ansat på fabrikken i fem år. På det tidspunkt oplyses det, at støberiet er flyttet op til vejkrydset midt i Sundby, hvor det ligger nu.

Wang ejede støberiet fra 1874 og frem til omkring 1917. Det var i denne periode, at fagforeningerne vandt terræn. I jubilæumsskriftet i 1914 havde Dansk Formerforbund et godt øje til de små støberier: "Af saadanne Støberier med uorganiserede Formere kan nævnes Sundby ved Thisted. Der er en Jordbruger og en Slagter, som en gang i mellem former lidt i deres Fritid."

1917 - 1945

Omkring 1917 blev støberiet købt af L. C. Nielsen, der var ansat på fabrikken. Frem til 1945 blev virksomheden drevet af ham.

Denne periode bød på mange forandringer. Hestegangen blev afløst af vindmotor. Omkring 1931 brændte maskinfabrikken ud mod Møgelvej. Man benyttede lejligheden til at nedrive både stuehus og støberi. I stedet opførtes et nyt stuehus ud mod krydset. Ud mod Møgelvej og langs grundens sydlinje opførtes de nuværende støberibygninger. Avlsbygningerne mod vest blev bevaret, og L. C. Nielsen drev i hele sin periode såvel fabrik som landbrug.

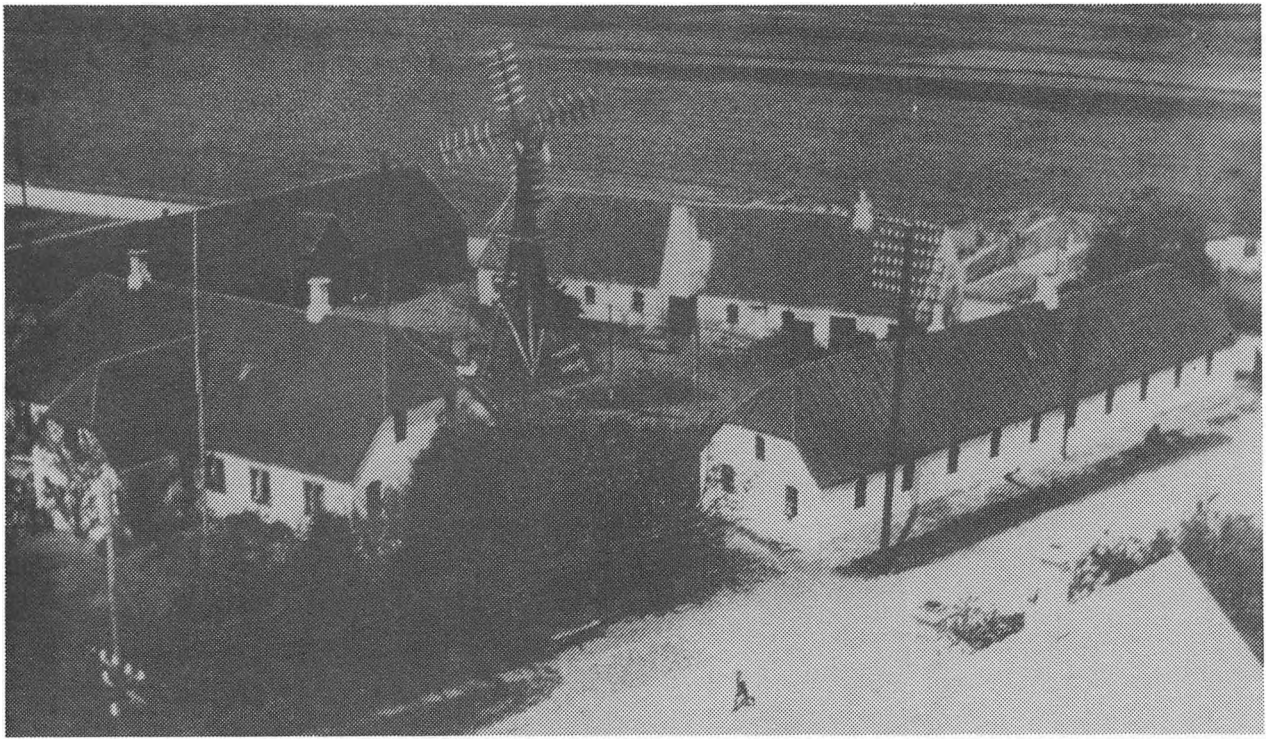

I forgrunden Møgelvej. Til venstre beboelse og bag den avlsbygningen. Til højre maskinfabrik og bag den støberiet med kupolovnen ud mod gården. Vindmøllen skaffede blæst til smelteovnen og kraft til maskinfabrikken. Uden vind kunne man altså ikke arbejde.

Brydningstid

I 1945 overgik virksomheden for første gang til en person uden for medarbejderkredsen. Korsgaard Larsen kom fra Holstebro, men det var ikke tilstrækkeligt! Omkring 1948 var der brand på fabrikken.Ved den lejlighed brændte hele samlingen af modeller, heriblandt store dele af modellerne fra "Thy". I 1951-52 måtte virksomheden træde i likvidation.

Salomon Nielsen

Efter likvidationen blev støberiet i Sundby købt af Salomon Nielsen, der har drevet virksomheden siden. Han er søn af L. C. Nielsen og har været former i Ålborg & Frederikshavn.

Salomon Nielsen opretholdt i en tid maskinfabrikken (bl. a. hakkelsesmaskiner og halmpressere).

Men derefter specialiserede han sig i visse typer støbegods. I de senere år har det været dæksler og riste og lignende, som bruges ved vejbyggeri landet over.

Sundby jernstøberi 1981

Sundby Jernstøberi 1981

Sundby Jernstøberi er her fotograferet fra Snedstedvej. Til højre ses ovnanlægget. Røgen renses i det store røgkammer, hvor støvet opfanges af vanddampe. Den lille skorsten fører den luft væk,der af sikkerhedsgrunde blæses hen imod indføringslugen.

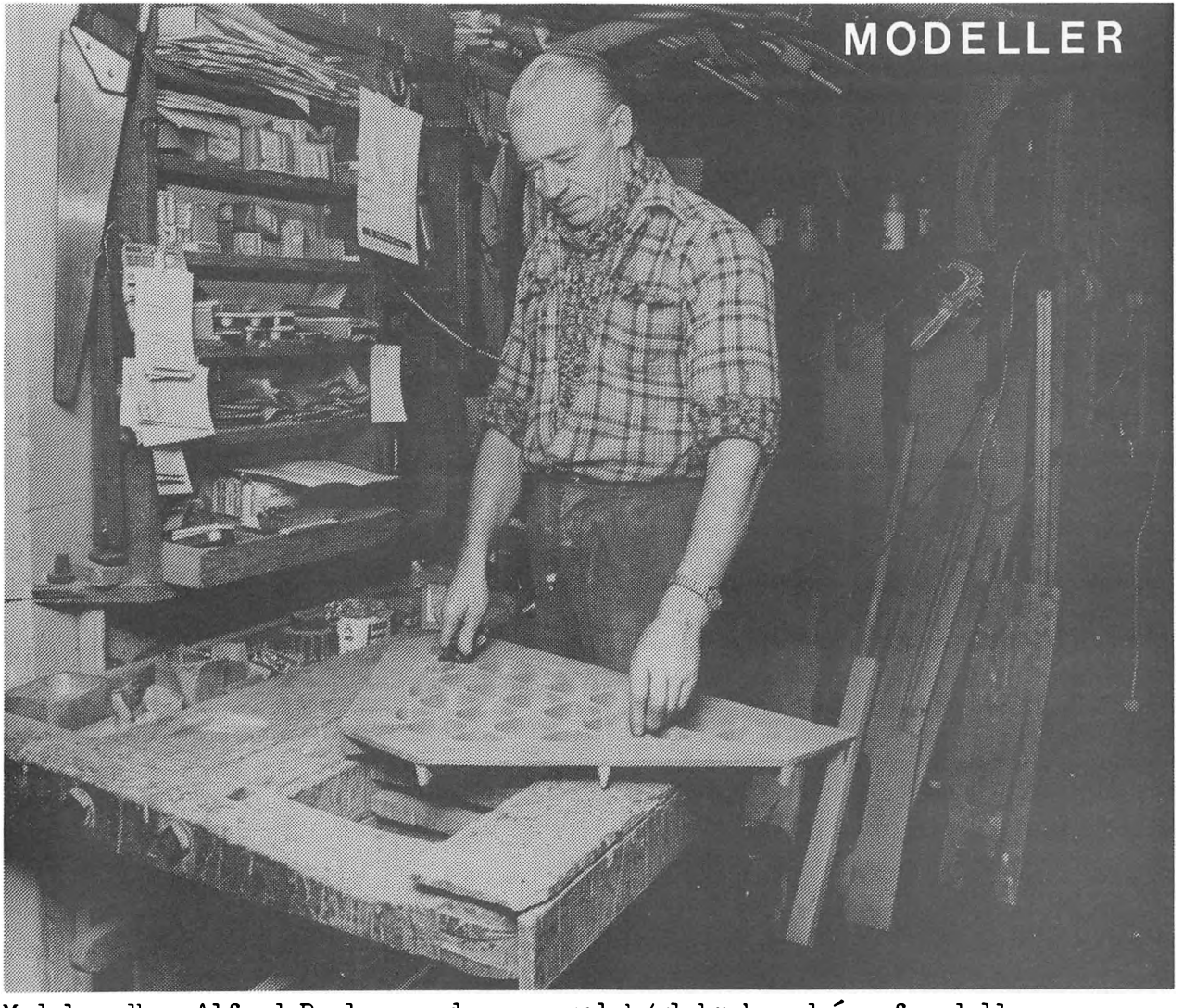

Modelsnedker Alfred Poulsen ved en gammel høvlebænk med én af modellerne

Arbejdsgangen

Ved midnatstid møder nogle af arbejderne for at gøre ovnen klar. Kl. 4 fyrer de op. De første formere møder kl. 2, så de første forme kan være klar, når støbningen starter kl. 8. Kl. 14 starter udslagningen, og man starter sandblandingen til næste dag.

Modeller

I kælderen under beboelseshuset er modelsnedkeriet. Her udtænkes og udformes modellerne til støberiets produkter. Modellerne blev oprindelig lavet i træ, men nu støbes de i aluminium.

Kernerne formes af en blanding af sand og mel og stilles til tørring på en plade

Kernemester Ingvard Dahlgaard sætter kerner i ovnen

Her skovles støbesand i formkasserne, hvor kerner og model er anbragt

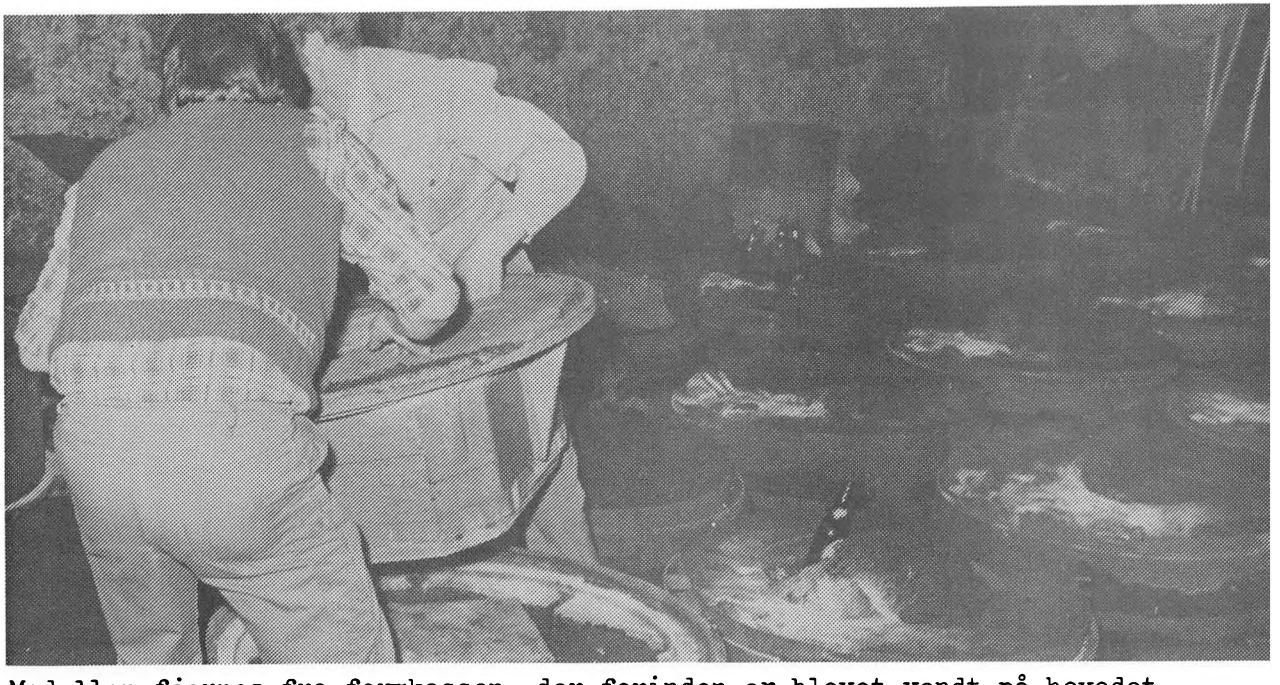

Modellen fjernes fra formkassen, der forinden er blevet vendt på hovedet

Egnet støbegods samles sammen til genbrug. Smedejern kan ikke bruges, men sælges. Det brugelige støbegods hugges i stykker med en stor hammer. Derefter hejses det op til fyrbøderen på platformen. Imens lukkes slaggen ud.

Kaj Jørgensen skubber det gamle jern ind i ovnen. Han hjælper fyrbøderen Gustav Johansen. I Baggrunden ses den cinders, der skal lægges som lag mellem jernet. Kalkstenene er ikke med på billedet. De skal i passende mængde tilsættes,for at slaggen kan blive tyndtflydende.

Tage Korsgaard fjerner den prop af ler, der har holdt ovnen lukket. Derefter kan jernet løbe ned i kranskeen. Forinden har natholdet fyret op i 4 timer.

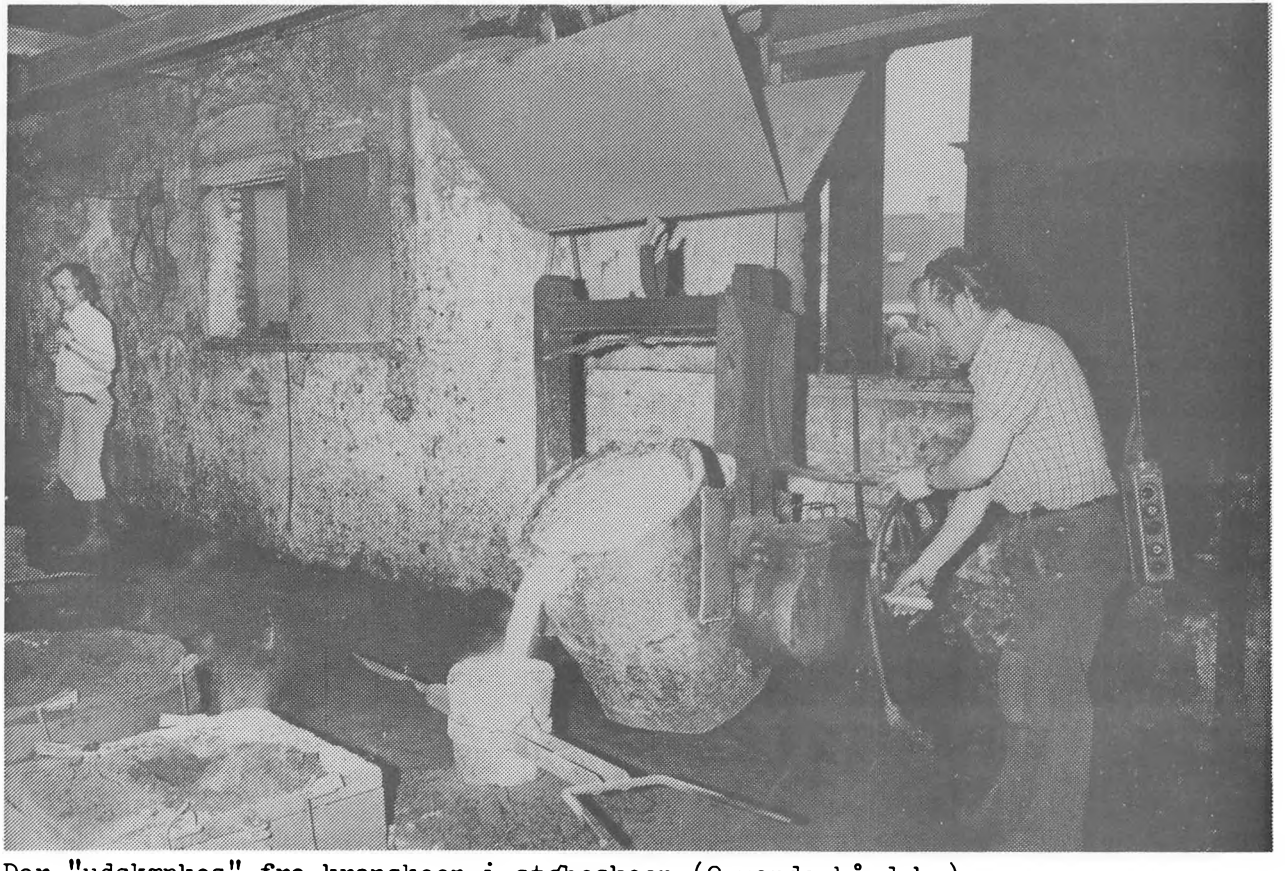

Der "udskænkes" fra kranskeen i støbeskeen (2-mands håndske)

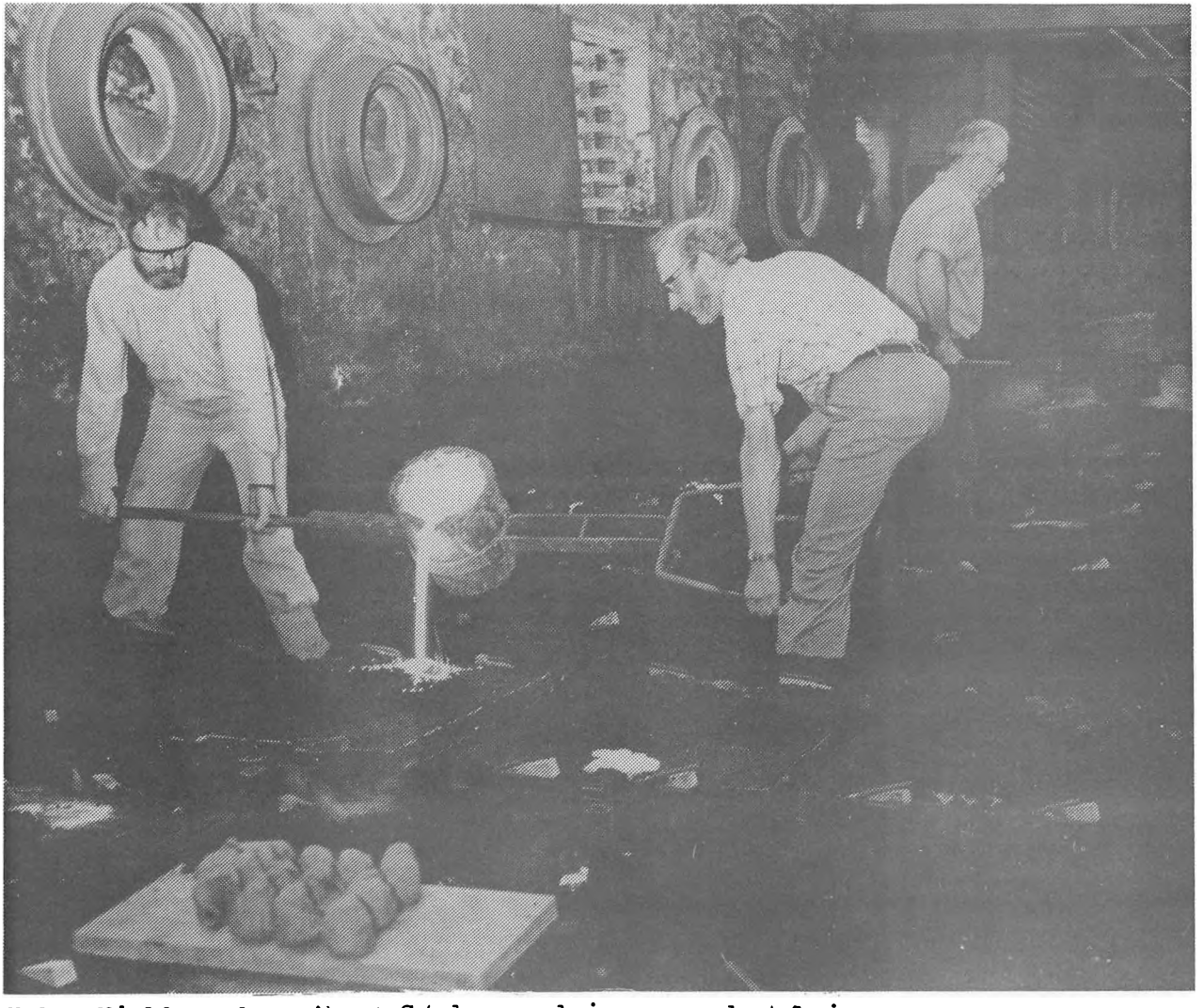

Helge Kjeldgaard og Aksel Søndergaard i gang med støbningen

"Bæreren" har 1 håndtag, mens "støberen" har 2 håndtag og dermed ansvaret for, at der rammes nøjagtigt, og at den rigtige mængde hældes i formene. Bevægelserne er sindige og præcise af hensyn til det meget tunge og farlige materiale. Der kan være små flammer fra gas, der slipper ud fra små lufthuller i det flydende jern. Der er en kraftig luftudsugning under støbearbejdet. Men alligevel hviler der en pragtfuld underjordisk lugt overalt.

En stang forsynet med en lerklump bruges til at fjerne små mængder af slagge, som er sluppet med ned i støbeskeen. Leret bruges også til at reparere tuden på støbeskeen.

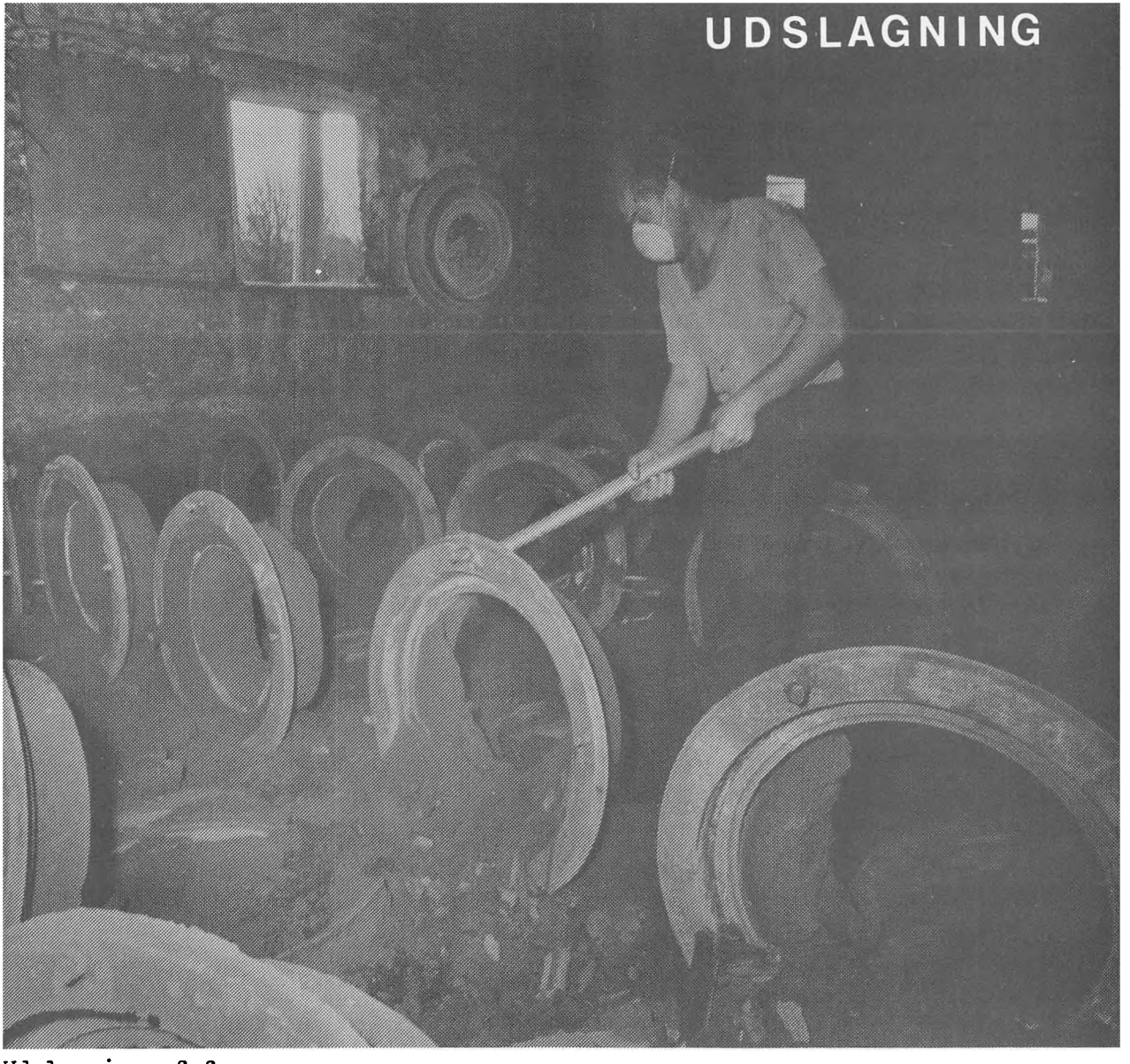

Udslagning af formene

Under udslagningen af de endnu meget varme forme er alle forsynet med støvmasker. Arbejdet skal gå hurtigt, så kun sveden får lov til at drive.

Efter udslagningen renses støbegodset for sand. Derefter slibes det og behandles til slut med asfalt.

Her ses resultatet af 60 arbejderes anstrengelser. De fleste er organiserede som specialarbejdere, nogle som smede og formere. Virksomheden er ikke medlem af Dansk Arbejdsgiverforening.

Det meste af arbejdet udføres som fællesakkorder. Når afsætningen er vanskelig, nedsættes arbejdet til nogle dage om ugen. Støberiet har en stabil arbejdskraft, der vender tilbage efter de kortvarige "lukninger".

RB

RESUMÉ-BLADET

SUNDBY JERNSTØBERI — EN SJÆLDENHED !

Sundby Jernstøberi er én af egnens ældste virksomheder. Selv om de mindre industrivirksomheder gennem en del år har haft det svært, så er støberiet i Sundby endnu en driftig virksomhed.

I Sundby kan man stadigvæk se de gamle og traditionsrige støbemetoder. Som et af de sidste steder i Danmark bygger man formene op med håndkraft direkte på gulvet.

□

Forsøg at beskrive en større eller mindre lokal virksomhed. Giv en historisk redegørelse samt en beskrivelse af arbejdsgangen.

V

1965 - 75

TI ÅR, DER FORANDREDE THISTED

Industribyen Thisted

Egnsudviklingsstøtte

I 1974 var der fest i Thisted. Byen havde fødselsdag - 450 år. Men der var andet end byjubilæet, der kunne fejres. I årene før byjubilæet var flere store virksomheder flyttet til Thisted. Industrien havde for alvor holdt sit indtog i byen. De mange nye arbejdspladser betød, at der var flere i arbejde end nogensinde før.

I 1958 vedtog folketinget loven om egnsudviklingsstøtte. Den betød, at man kunne få statstilskud til at oprette eller udvide virksomheder i de dele af Danmark, hvor der kun var lidt industri. Thisted blev et af "egnsudviklingsområderne".

Byrådet besluttede hurtigt efter lovens vedtagelse, at der skulle gøres en indsats for, at Thisted kunne få gavn af loven. Industrivej blev planlagt, og markerne omkring vejen blev byggemodnet.

De første skridt

Al begyndelse er svær. Industrierne kom ikke strømmende til den nye industrijord. For at sætte skub i udviklingen byggede kommunen et "industrihus", d.v.s. et hus, som kunne lejes af en virksomhed. Huset stod færdigt i 1964. Det var i mange år hjemsted for "Rie Konfektion".

Men der skulle gå endnu nogen tid, før der kom gang i industritilflytningen. I 1961 startede erhvervsrådet sit arbejde med at gøre opmærksom på industrimulighederne i byen.

I 1964 måtte erhvervsrådet i sin årsberetning konstatere, at det især var "gamle" Thistedvirksomheder, der var flyttet ud på Industrivej. Følgende virksomheder var flyttet ud:

Rie Konfektion (40 beskæftigede)
Thisted Autolak (5)
Thy Karosseri (6)
TARI (6)
Johs. Mortensen og Sønner (7)
Thisted Markfrøkontor (3)
Thisted Listefabrik (3)
Brdr. Hovmarks Bådebyggeri (4)

Bortset fra Rie Konfektion drejede det sig næsten bare om mindre håndværksmæssige virksomheder.

Større virksomheder

Men derefter gik det hurtigere. I 67 var man nået op på 300 nye arbejdspladser. Blandt de nye virksomheder var:

Thy Elektro (10 beskæftigede)
Thisted Aluminium (6)
Tekstilfabrikken Zarotex (25)
A/S Dansk Colo Plast (30)
Installatør H. M. Mortensen

Der er nu tale om større og mere industriprægede virksomheder.

Industribyen tager form

I 1970 blev Thisted lufthavn indviet. Det betød hurtig forbindelse til København og udlandet. Thy kom tættere på den store verden. Nu fik nogle store virksomheder endelig øje på Thy og dens hovedstad. Egnsudviklingsloven var flere gange siden 1958 blevet forbedret, og industriklimaet i Thisted med den. Fra 1970-74 etablerede flere virksomheder sig i Thisted:

Glostrup Møbelfabrik (55 ansatte)
Oticon A/S (150)
Hellesens A/S (150)
Joran Bor (150)

I 1976 var man nået op på 1700 nye arbejdspladser. Men det har ikke været gratis! Der er i alt ydet 80 millioner i egnsudviklingsstøtte til de nye virksomheder.

Siden midten af 70'erne er det gået langsommere. I de seneste år har nybyggeriet på industriarealerne været præget af 'gamle' Thistedvirksomheder. Men byggemodnet industrijord er klar, hvis udviklingen igen vender.

□

I 1976 var der skabt 1700 ny arbejdspladser. Det havde kostet 80 000000 i egnsudviklingsstøtte. Hvad kostede det i gennemsnit at oprette én ny arbejdsplads ? Hvor tror du, de 1700 var, før de fik arbejde i industrien?

Hvorfor gik tilflytningen af virksomheder næsten i stå i 70'erne ?

Hvad ville du pege på, hvis du skulle overtale en virksomhed fra København til at flytte til Thisted ?

Hvilke fordele er der ved at få virksomheder til byen ? Hvilke ulemper ?

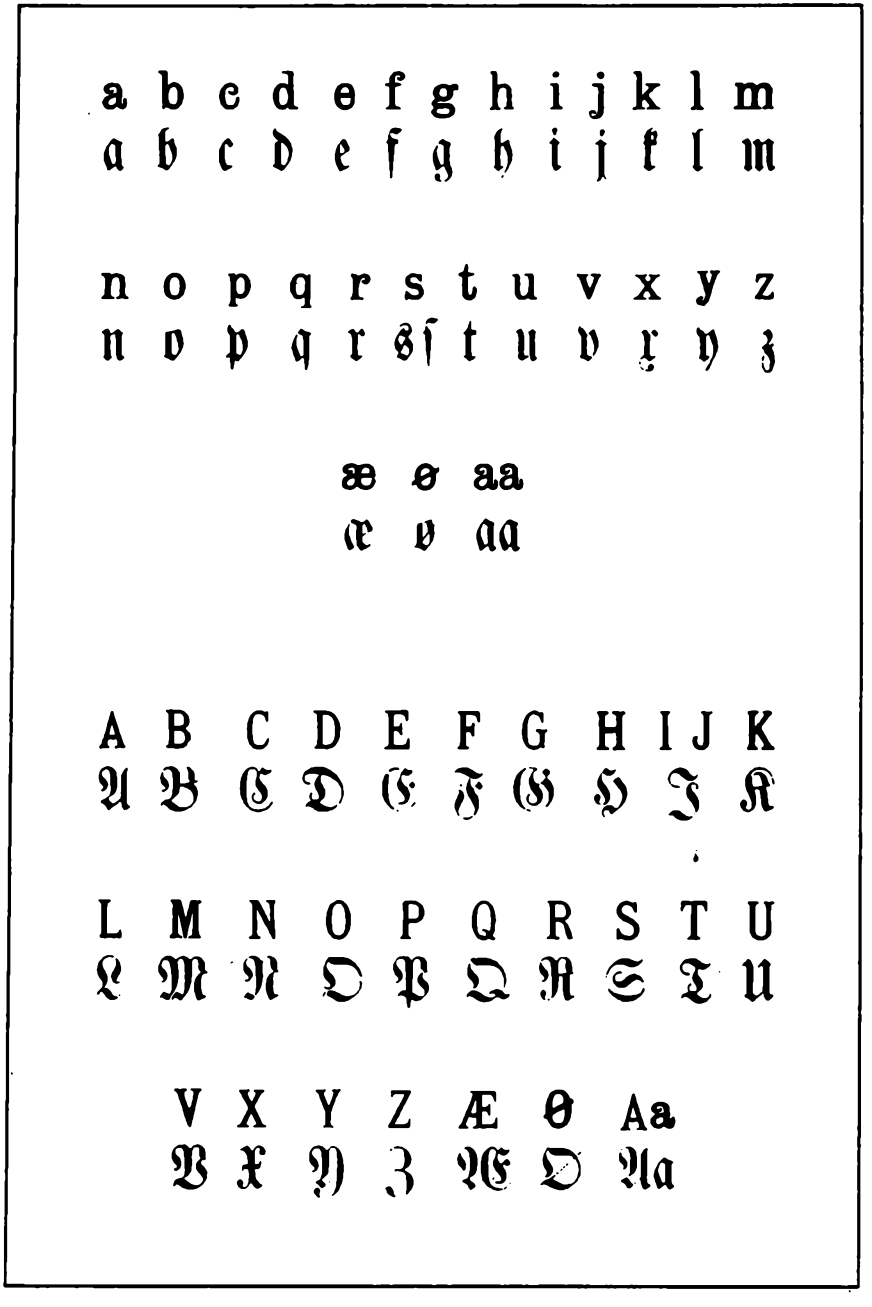
a b c d e f g h i j k l m
a b c d e f g h i j k l m
n o p q r s t u v x y z
n o p q r ſs ſ t u v x y z
æ ø aa
æ ø aa
A B C D E F G H I J K
A B C D E F G H I J K
L M N O P Q R S T U
L M N O P Q R S T U
V X Y Z Æ Ø Aa
V X Y Z Æ Ø Aa